

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІНЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь «Магістр»

на тему: **Стратегічні напрямки підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах**

Виконав: студент групи ЕК-61
Спеціальності 051 «Економіка»
(шифр і назва)
Сторощук Олександр Тарасович

Керівник: Яців С.Ф., к.е.н., доцент
(Прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(Прізвище та ініціали)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІНЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

Освітній ступінь Магістр
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
економіки
(назва кафедри)

(підпис)
Сиротюк Г.В.
(прізвище, ім'я, по батькові)

“04” березня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу студенту

Сторощуку Олександрю Тарасовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи: Стратегічні напрямки підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах

1. керівник роботи: Яців С.Ф., к.е.н доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЛНУП № 740/ к-с в редакції від “16” жовтня 2024
2. Строк подання студентом роботи до “26” листопада 2024 року
3. Вихідні дані до роботи нормативно-законодавчі акти, літературні джерела, дані сільськогосподарських підприємств, статистична звітність.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Теоретико-методичні засади конкурентоспроможності продукції тваринництва. Народного господарського значення і тенденції розвитку галузі тваринництва. Основні чинники підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції тваринництва. Методика дослідження конкурентоспроможності продукції. Аналіз ефективності виробництва продукції тваринництва. Економічна характеристика підприємства та виробничий потенціал галузі тваринництва. Аналіз обсягів виробництва продукції тваринництва. Аналіз витрат на виробництво продукції тваринництва. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва. Обґрунтування резервів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Обґрунтування поголів'я великої рогатої худоби та обсягів виробництва продукції скотарства. Формування стратегії

підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
рисунки, таблиці, схеми

6. Дата видачі завдання **“04” березня 2024 року**
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи
1	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі ДР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для кваліфікаційної роботи).	березень-вересень 2024 р.
2	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	жовтень 2024 р.
3	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Розробка питань з охорони праці та захисту населення. Розробка питань з охорони природи (написання економічної частини роботи; висновків і пропозицій з реалізації роботи; питань з охорони праці і захисту населення та охорони природи; кінцеве редагування пояснювальної записки; оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК).	листопад 2024 р.
4	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача пояснювальної записки керівнику КР; виправлення його зауважень; здача КР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	грудень 2024 р.
5	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником КР; виправлення зауважень у графічній частині).	грудень 2024 р.

Студент _____
(підпис)

Старощук О. Т.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис)

Яців С.Ф.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження виробництва продукції рослинництва.....	10
1.1. Народногосподарське значення та особливості функціонування галузі рослинництва.....	10
1.2. Сутність ефективності та особливості її формування при виробництві продукції рослинництва.....	21
1.3. Методика дослідження ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах	32
Розділ 2. Аналіз ефективності виробництва продукції рослинництва.....	37
2.1. Економічний стан сільськогосподарського підприємства.....	37
2.2. Аналіз обсягів виробництва продукції рослинництва.....	41
2.3. Аналіз витрат та результатів реалізації продукції рослинництва.....	47
Розділ 3. Обґрунтування заходів з підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.....	58
3.1. Основні стратегії розвитку галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах	58
3.2. Інструментарій інноваційного розвитку галузі рослинництва як чинник підвищення її ефективності	67
3.3. Обґрунтування параметрів виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарському підприємстві	76
Висновки і пропозиції.....	80
Список використаних джерел.....	85

АНОТАЦІЯ

Сторощук О.Т Стратегічні напрямки підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах

В кваліфікаційній роботі досліджується ефективність виробництва продукції рослинництва в ПАФ « Білий Стік» Шептицького (колишнього Червоноградського) району Львівської області. Проведено аналіз виробництва, витрат та результатів реалізації продукції рослинництва. Обґрунтовано заходи з підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва. Розглянуто основні стратегії розвитку галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах та інноваційний розвиток галузі рослинництва як чинник підвищення її ефективності.

Ключові слова: ефективність , виробництво, витрати, насіння, добрива, сільськогосподарські підприємства, рослинництво.

SUMMARY

Storoshchuk O.T. Strategic directions for increasing the efficiency of crop production in agricultural enterprises

The qualification work examines the efficiency of the production of plant products in the "Bily Stik" PAF of the Sheptytskyi (former Chervonohradskyi) district of the Lviv region. The analysis of production, costs and results of the sale of plant products was carried out. The measures to increase the efficiency of the production of plant products are substantiated. The main strategies for the development of crop production in agricultural enterprises and the innovative development of crop production as a factor in increasing its efficiency are considered.

Key words: efficiency, production, costs, seeds, fertilizers, agricultural enterprises, crop production.

УДК: 332.155:631.11:631.162

Кваліфікаційна робота складається з 3 розділів, має 21 таблицю, 7 рисунків та 52 джерела використаної літератури.

Стратегічні напрямки підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах

Сторощук О.Т.– Кваліфікаційна робота магістра. Кафедра економіки – Дубляни, Львівський НУП, 2024.

У першому розділі кваліфікаційної роботи розглянуто теоретичні основи дослідження виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах. Висвітлено економічну роль рослинництва як галузі сільського господарства, необхідність та засади її регулювання. Розкрито сутність ефективності та особливості її формування при виробництві продукції рослинництва. Опрацьовані питання методики дослідження виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах.

У другому розділі наведені результати аналізу стану та тенденцій розвитку галузі рослинництва в ПАФ « Білий Стік». Наведено загальну характеристику галузі в господарстві, розглянуто ресурсне забезпечення, зокрема витрати на виробництво основних видів продукції підприємства.

У третьому розділі обґрунтовано заходи з підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва та основні стратегії розвитку галузі в сільськогосподарських підприємствах. Обґрунтовано параметри виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарському підприємстві.

ВСТУП

Швидкі зміни розвитку підприємства, що пов'язані з появою нових технологій, глобалізацією діяльності, посиленням конкуренції на ринках готової продукції та ресурсів обумовлюють необхідність його пристосування до змін оточуючого середовища, прогнозування своїх дій і розробки стратегії на майбутнє. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України передбачає формування ефективного соціального сектору економіки держави, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства на основі закріплення його багатокладності.

Проблемою системи аграрного виробництва нашої країни є недостатній рівень її ефективності. За більшістю показників він суттєво поступається економічно розвинутих країнам. В недостатній ефективності сільськогосподарського виробництва знаходять відображення проблеми загальної культури виробництва в країні чи регіоні.

Рослинництво — важлива галузь сільського господарства, яка має вплив на стан продовольчої безпеки країни та є сировинною базою для розвитку більшості агропродовольчих підкомплексів. У зв'язку з цим, економічне зростання аграрного сектору забезпечується інтенсивністю інноваційної діяльності, її напрямками та результативністю. Важливим завданням ефективного інноваційного розвитку рослинництва є визначення його особливостей регулювання та специфіки управління в умовах ринкового середовища та орієнтації на європейські ринки збуту.

Організаційні зміни, що відбулися в аграрному секторі, повинні були створити сприятливі умови для розвитку великих агропідприємств, які є найбільш перспективною формою сільськогосподарського виробництва. Саме на їх базі може бути забезпечений інноваційний шлях розвитку виробництва завдяки використанню сучасної техніки і прогресивних технологій, наукового менеджменту. Однак великі сільськогосподарські підприємства не займають поки що відведеного їм місця в системі аграрного

виробництва. Рівень ефективності виробництва ними більшості видів сільськогосподарської продукції, у тому числі рослинницької, є недостатнім.

Тому кожне сільськогосподарське підприємство повинно здійснювати пошук оптимальної виробничої структури, визначати резерви для поліпшення економічних показників. Оскільки в економіці більшості сільськогосподарських підприємств основне місце займає виробництво рослинницької продукції, від досягнення високої економічної ефективності її виробництва безпосередньо залежать перспективи розвитку цих підприємств.

Вирішення цих питань є актуальним і для приватної агрофірми “Білий Стік” Шептицького (колишнього Червоноградського) району Львівської області. Виробництво цим підприємством продукції рослинництва є об’єктом дослідження у представленій дипломній роботі. Основна мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, що дозволять забезпечити високий рівень ефективності галузі рослинництва в господарстві. Для вирішення мети ставилося завдання: розглянути теоретичні основи дослідження проблем та ефективності функціонування галузі рослинництва, зокрема здійснити оцінку стану та основних тенденцій розвитку галузі рослинництва в країні та регіоні; проаналізувати ефективність виробництва рослинницької продукції в господарстві; обґрунтувати перспективи розвитку галузі рослинництва в даному сільськогосподарському підприємстві.

Теоретичною основою проведеного дослідження є положення економічної теорії, праці вчених з питань розвитку сільського господарства й окремих рослинницьких галузей, проблем функціонування ринків продукції рослинництва, сучасні концепції підвищення економічної ефективності в нових умовах господарювання, доходів сільськогосподарських підприємств. При написанні роботи використовувались такі методи і прийоми економічних досліджень: системного аналізу, аналізу і синтезу, порівняння, статистико-економічний, абстрактно-логічний, монографічний, розрахунково-конструктивний.

Джерелами даних для виконання дипломної роботи послужили форми річної звітності сільськогосподарського підприємства, публікації органів державної статистики. При цьому керувалися чинним законодавством з питань розвитку сільського господарства та його рослинницьких галузей.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

1.1. Народногосподарське значення та особливості функціонування галузі рослинництва

В Україні, як і в майже всіх країнах світу, стан системи аграрного виробництва, її здатність забезпечувати суспільні потреби визначається рівнем та тенденціями розвитку галузі рослинництва. Функціонування цієї галузі пов'язано з вирощуванням культурних рослин для виробництва рослинницької продукції.

Розвиток рослинництва, як і кожної галузі економіки, пов'язаний з організацією використання виробничого потенціалу. Особливим і незамінним основним засобом виробництва в цій галузі є земельні ресурси і найцінніша їх складова, яка задіяна в сільськогосподарському виробництві – орні землі (рілля). Знаряддям праці в рослинництві є сільськогосподарські культури, які здійснюють перетворення елементів неживої матерії і сонячної енергії в біологічну масу та накопичення біоенергії [44, с.60]. Обмеженість і варіація характеристик орних земель та можливість вибору з великої кількості сільськогосподарських культур є особливостями, які визначають економічні результати виробництва продукції рослинництва як окремим сільськогосподарським виробником, так і в регіоні, країні.

Рослинництво є комплексною галуззю, що складається з низки вузких галузей, які стосуються виробництва окремих видів продукції. Серед рослинницьких галузей, що найпоширеніші в Україні, виділяють: зерновиробництво, вирощування олійних культур, буряківництво, картоплярство, овочівництво, кормовиробництво та ін. (рис. 1.1). Ці галузі забезпечують населення країни продуктами харчування, низку промислових виробництв – сировиною, формують кормову базу для тваринництва [Нес,

с. 140]. Учені вважають, що «в організаційно-економічному відношенні рослинництво є основним системоутворюючим чинником, на основі якого сформувалася харчова ланка, фармацевтична та інші галузі переробної промисловості і агропромислові структури» [41, с. 46].

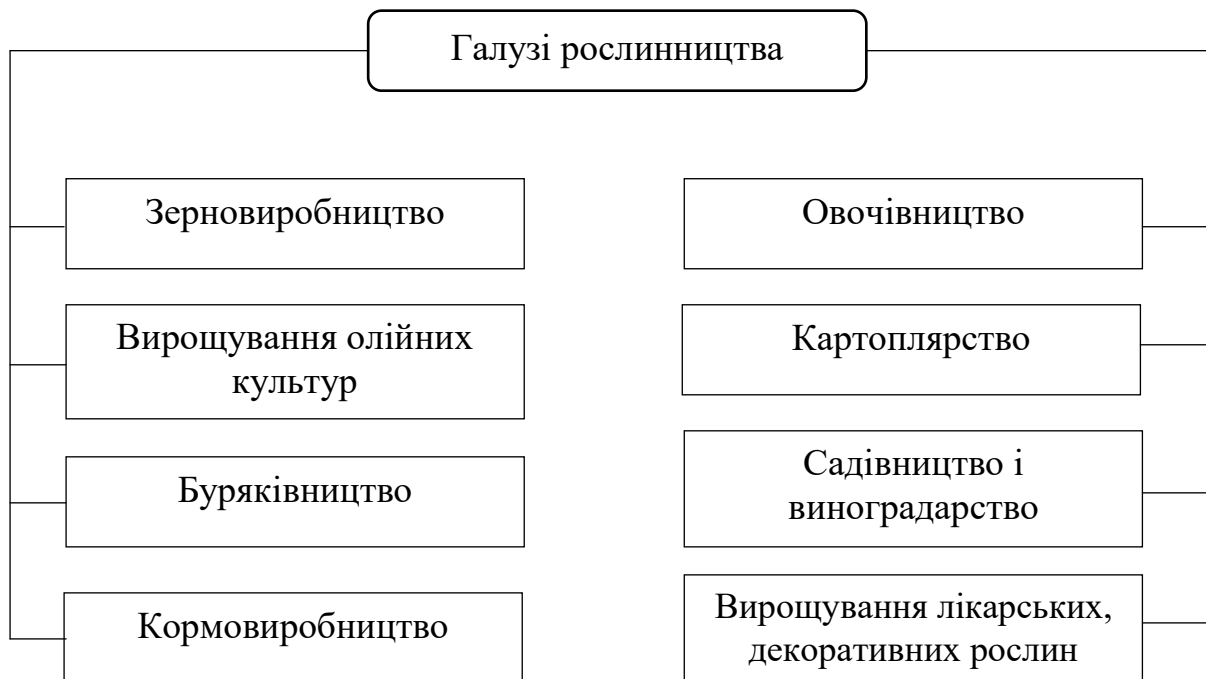

Рис. 1.1. Класифікація основних галузей рослинництва

У сільському господарстві вирощують майже 350 різних рослин [13, с. 430]. Та особливе й винятково важливе місце серед рослинницьких галузей посідає зернова. В Україні вирощування зернових культур становить основу рослинництва, визначає потенціал всього сільськогосподарського виробництва. Потужне зернове господарство, що склалося в структурі агропромислового комплексу України, має всі необхідні, історично сформовані передумови для свого функціонування і розвитку. Цьому сприяють природно-кліматичні умови, родючі та високопродуктивні ґрунти, інший наявний ресурсний потенціал, зокрема технічне забезпечення, вміння працювати на землі тощо [48, с. 54].

Борошно, випечений з нього хліб, інші продукти, які одержані від переробки зерна, мають важливе значення в харчуванні людей. Вони містять

усі речовини, а також багато мікроелементів, які необхідних для забезпечення життєдіяльності людського організму. Зерно є основною та єдиною сировиною для мукомельної, хлібопекарської, круп'яної, кондитерської, комбікормової, спиртової, пивоварної галузей промисловості. Отримані продукти від переробки зерна використовують і в інших галузях промислових виробництвах [13, с. 430].

Зерно має низку властивостей, які виділяють його серед інших сировинних і продовольчих ресурсів. Важливим є те, що для нього характерний тривалий термін зберігання, який може сягати декількох років. Це сприяє закупівлі зерна про запас. Також зерно не вимагає для транспортування спеціальної дорогої тари, воно вважається найбільш транспортабельною продовольчою сировиною.

Зернові культури поділяються на продовольчі (пшениця і жито), круп'яні (рис, гречка, просо), фуражні (кукурудза, ячмінь, овес), зернобобові (горох, вика, квасоля та ін.). Обсяги їх вирощування визначаються ринковим попитом. Слід зазначити, що виробництво і реалізація зерна забезпечує значну частину доходів сільськогосподарських підприємств України. Вони забезпечують потреби не лише внутрішнього споживання, а й багатьох країн світу. Україна є одним із головних продавців на світовому ринку торгівлі зерновими [48, с. 54].

Важливою групою сільськогосподарських культур, вирощування яких відноситься до кількох галузей рослинництва, є технічні культури. До цих культур належать польові культури, кінцевою продукцією яких є сировина для отримання продуктів переважно технічного призначення. Значною мірою технічні культури використовують і для отримання продуктів харчування. З них найбільші площі в Україні займають соя, соняшник, ріпак, цукрові буряки. Частка посівів усіх технічних культур у сільськогосподарських підприємствах України приблизно така ж, як і зернових.

Серед технічних культур за площею посівів і роллю в аграрній економіці України виділяються олійні. До них належить велика група

рослин, у насінні яких міститься жирна олія [49, с. 22]. Сьогодні в Україні основними олійними культурами є соя, соняшник, ріпак. Крім них у невеликих обсягах як олійні культури вирощують льон, гірчицю, рижій. Обсяги виробництва насіння олійних культур не тільки забезпечують внутрішні потреби, але й виступають одним із основних чинників формування експортного потенціалу вітчизняного агропромислового комплексу [49, с. 5].

Серед олійних культур у Львівській області зараз переважають площі під соєю. Ця цінна білково-олійна культура має широкий спектр використання: на харчові, технічні цілі, у кормовиробництві, в медицині. Вона вирізняється унікальною сукупністю ознак якості насіння (бобів сої, що є продуктом її вирощування), має достатньо високу продуктивність, широкий ареал поширення. Зважаючи на ці її характеристики, соя за обсягами виробництва є сьогодні провідною бобовою та олійною культурою світу: її експорт становить одну з основних статей світового експорту сільськогосподарської продукції [49, с. 26]. В останні роки виробництво бобів сої в сільськогосподарських підприємствах України характеризується високою економічною ефективністю.

Основними компонентами соєвих бобів, що мають високу споживчу цінність, є білок та олія. Вважається, що соєвим білком цілком можна замінити значну частину білка тваринного походження, і це справляє помітний вплив на економіку сільського господарства загалом. Особливо цінним є соєвий білок для вегетаріанського й дієтичного харчування. Високобілкові концентрати й ізоляти із соєвого зерна є поширеними добавками для приготування різних продуктів харчування. Соєва олія за жирнокислотним складом є біологічно найактивнішою з усіх рослинних жирів. Збалансованість соєвої олії корисними жирними кислотами обумовлює високу її харчову цінність [49, с. 28].

Із соняшнику отримують харчову олію, яка споживається з їжею, використовується в харчовій і кондитерській промисловості. Вважається, що

за споживчими якостями соняшникова олія є кориснішою за тваринні жири. Насіння соняшнику характеризується високою олійністю – заводським вихід олії з нього сягає до 46%. Побічним продуктом переробки насіння соняшнику є макуха – цінний високобілковий корм для тварин, сировина для комбікормової промисловості [13, с. 432]. Також соняшникову олію використовують у лакофарбовій та миловарній промисловості, для виробництва лінолеуму, водонепроникних тканин, стеарину тощо [49, с. 23]. Україна є світовим лідером з експорту насіння соняшнику та соняшникової олії.

Господарське значення ріпаку визначається тим, що він сприяє розв'язанню продовольчої проблеми, розвитку кормового виробництва, відіграє певну роль у енергетиці. Окремі сорти ріпаку забезпечують одержання високоякісного, корисного для організму тварин і птахів шроту, цінних білкових поліпшувачів кормів. Насіння ріпаку – потужне джерело рослинної олії, яку використовують у хімічній промисловості для виробництва біодизелю. Використання ріпакової олії як виду дизельного палива дає можливість замінити природну нафту, запаси якої обмежені, а також знижує навантаження на навколишнє середовище. Ріпак цінний і як фітосанітар, якісний попередник, медонос [49, с. 28].

Розвитку ріпаківництва як галузі рослинництва в Україні сприяє те, що існуючі ґрунтово-кліматичні умови добре забезпечують нормальний ріст та розвиток рослин ріпаку, як озимого, так і ярого, відповідають його біологічним вимогам. Задовільна водо- та повітропроникність ґрунтів, велика кількість опадів і температурний режим дають змогу при застосуванні рекомендованих агротехнологічних заходів вирощування цієї культури отримувати понад 40 ц/га насіння. Це дає змогу отримувати з 1 га поля 1,5-2 т ріпакової олії [49, с. 28].

Цукрові буряки є в Україні єдиним джерелом отримання важливого харчового продукту – цукру. Цей продукт має високі смакові якості, швидко засвоюється організмом, відновлює його енергію і працездатність, позитивно

впливає на емоційний стан людини. Людині потрібно 80-100 г цукру на добу або 29-37 кг на рік. При переробці буряків на заводах крім цукру одержують жом, мелясу та дефекаат, що використовується для поліпшення характеристик ґрунту. Цукрові буряки є добрим попередником для зернових культур, підвищують загальну продуктивність польової сівозміни [2, с. 432].

Однією з важливих і водночас складних для організації товарного виробництва продукції галузей є овочівництво. Його важливість обумовлена цінністю і незамінністю овочів як продуктів харчування, що споживаються у свіжому і переробленому вигляді. Овочі як продукт є джерелом вуглеводів, білків цукру, містять вітаміни, мікроелементи, органічні сполуки, вкрай необхідні для життєзабезпечення людини. Особливістю овочевого ринку є великий асортимент продукції. Відомо понад 100 видів овочів, кожному з яких властива специфічна технологія вирощування [2, с. 476]. Норма споживання овочів і баштанних становить близько 150 кг на одну особу на рік. Основними овочевими культурами, які вирощуються в Україні, є капуста, морква, цибуля, столовий буряк, огірки, помідори, галузі овочівництва відносять і баштанні культури [13, с. 432].

Особливістю галузі є низька транспортабельність і висока трудомісткість виробництва овочів, ускладнена механізація окремих виробничих процесів їх вирощування, зокрема збір урожаю [29, с. 155]. Особливістю економіки овочівництва є виробництво овочів відкритого і закритого ґрунту .

З урахуванням можливого використання продукції картоплю відносять до продовольчих, технічних і кормових культур. Картопля упродовж тривалого часу займає важливе місце в харчовому раціоні населення України. Середня річна норма її споживання на душу населення сягає 112 кг. Як сировину картоплю використовують для отримання крохмалю та спирту. З урожаю картоплі, зібраного з 1 га, виготовляють у 3-4 рази більше спирту, ніж із зернових культур [13, с. 432]. Майже всю картоплю зараз в Україні виробляють господарства населення, але зростає її виробництво і в підприємствах.

Садівництво і виноградарство як галузі рослинництва задовольняють потреби населення у плодах, ягодах, винограді. Це цінні продукти харчування, багаті біологічно активними речовинами, зокрема вітамінами, легко засвоюваними цурками, мінеральними солями і мікроелементами. Садівницька й виноградарська продукція має важливі лікувальні властивості [2, с. 498]. Виробництво цієї продукції пов'язане з використанням багаторічних насаджень, які належать до основних засобів виробництва, що потребують значних затрат коштів при їх формуванні. Також розвиток садівництва і виноградарства залежить від наявності сховищ для зберігання продукції [Нестер, с. 171]. Склад багаторічних насаджень формують відповідно до зональних умов, способу використання продукції, наявності ринків її збуту.

Отже, в рамках галузі рослинництва можливе виробництво різних видів продукції з різними затратами коштів і праці на одиницю площі. З урахуванням галузевого складу формуються певні виробничі типи господарств, які відрізняються технологією та організацією виробництва продукції рослинництва, складом робочої сили, подальшим використанням продукції [29, с. 171].

Галузь рослинництва характеризується низкою особливостей, які впливають на організацію та результати виробництва продукції цієї галузі. Зокрема, слід виділити такі обставини:

- процеси відтворення виробництва продукції рослинництва тісно пов'язані з природними процесами функціонування та відтворення живих організмів;
- розосередження сільськогосподарського виробництва на значних територіях, залежність результатів виробництва від малоконтрольованих людиною природних умов, зумовлює нерівність умов для виробництва продукції рослинництва, формує зональну спеціалізацію галузі;
- виробництво продукції рослинництва справляє значний вплив на природне середовище. При цьому вирощування окремих культур забезпечує

природну самовідтворюваність землі як об'єкта виробництва, що обумовлює доцільність включення їх у сівозміну;

- робочий період у галузі рослинництва не збігається в часі з періодом виробництва. Для сільськогосподарських підприємств це призводить до помітних коливань у витратах в окремі періоди та нерівномірного отримання доходів.

Особливістю організації виробництва продукції рослинництва в Україні є наявність двох основних категорій її виробників – сільськогосподарських підприємств і господарств населення. Підприємства є юридичними особами, які здійснюють діяльність, спрямовану на виробництво продукції (зокрема рослинництва) з метою задоволення суспільних потреб та одержання прибутку [13, с. 34]. Задоволення суспільних потреб та одержання прибутку відбувається через реалізацію продукції. До господарств населення відносяться домогосподарства, які здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції [45, с. 156]. Господарства населення є дрібними за розмірами суб'єктами, які реалізують лише частину виробленої продукції рослинництва, а часто всю її використовують для власного споживання.

Для відображення особливостей розміщення та структури виробництва продукції рослинництва в Україні загалом та в основних категоріях виробників наведемо дані про вартість продукції рослинництва в постійних цінах (табл. 1.1). Використання постійних цін дає змогу перевести обсяг виробництва продукції у вартісну форму, порівняти обсяги виробництва окремих видів продукції рослинництва в загальному її обсязі.

У загальному обсязі виробництва продукції сільського господарства (у постійних цінах 2021 року) в усіх категоріях господарств України на рослинництво у 2023 році припадало 81,1%, у сільськогосподарських підприємствах України – 84,4%. Це вказує на значне переважання економічного значення виробництва продукції рослинництва над роллю

тваринницьких галузей у системі аграрного виробництва України. Доволі невеликою є й частка продукції вирощування кормових культур у загальному обсязі продукції рослинництва: у 2023 році на неї припадало в усіх категоріях господарств 1,7%, у тому числі в підприємствах – 0,7%.

Таблиця 1.1

**Обсяг виробництва в Україні у 2023 році продукції рослинництва,
у постійних цінах 2021 р.***

Вид продукції	Господарства усіх категорій	У тому числі			
		підприємства		господарства населення	
	млн грн	млн грн	у % до загального	млн грн	у % до загального
Продукція рослинництва, всього	904630,0	660346,0	73,0	244284,0	27,0
у т.ч. культури зернові і зерно-бобові	374348,3	298427,0	79,7	75921,3	20,6
культури технічні	372157,8	342265,0	92,0	29892,8	8,0
картопля, овочі, баштанні	119584,9	9044,8	7,6	110540,5	92,4
культури плодові, ягоди і виноград	21781,9	3820,8	17,5	17961,1	82,5
культури кормові	13150,1	4457,3	33,9	8692,8	66,1
інша продукція	3607,0	2331,5	64,6	1275,5	35,4

* Сформовано за джерелом: [40]

Сільськогосподарські підприємства є основними виробниками продукції рослинництва в Україні. На них у 2023 році припадало 73,0% від загального обсягу її виробництва. Зокрема, підприємства є основними виробниками зерна і продукції вирощування олійних культур, яка

відноситься до продукції технічних культур. Переважну більшість картоплі, овочів, плодів, ягід і винограду виробляють господарства населення.

Господарства населення виробляють переважно трудомістку продукцію, яка потребує значних затрат праці та продається в основному на регіональних ринках. Сільськогосподарські підприємства виробляють зерно та продукцію олійних культур, яка має велике експортне значення. Більшість цієї продукції, виробленої підприємствами, продається за кордоном.

Якщо підприємства, метою діяльності яких є одержання прибутку, прагнуть удосконалити виробничі технології, шукати нові ринки збуту, то господарства населення переважно не мають потужних економічних стимулів для удосконалення виробництва. Тому перспективи розвитку галузі рослинництва в Україні потрібно пов'язувати насамперед із діяльністю сільськогосподарських підприємств.

Виходячи з цього, детальніше проаналізуємо динаміку обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області (табл. 1.2). Воєнні дії на значній частині території України стали причиною помітного зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва підприємствами. Динаміка виробництва у підприємствах Львівської області відображає сучасний стан галузі.

Загальний обсяг виробництва продукції рослинництва у постійних цінах сільськогосподарськими підприємствами Львівської області у 2023 році порівняно з 2021 роком збільшився на 8,9%. Для порівняння, у господарствах населення за цей же період він зріс на 4,8%. Це підтверджує зроблений висновок про переваги сільськогосподарських підприємств над господарствами населення.

Виробництво зерна в сільськогосподарських підприємствах Львівської області у 2023 році порівняно з 2021 роком зменшилося на 6,0%. Відбулося це за рахунок зменшення зібраної площі зернових культур. Сільськогосподарські підприємства, орієнтуючись на ринкову кон'юнктуру і

реалії воєнного стану, збільшили площі під олійними культурами, зокрема соєю – на третину, а також під картоплею та овочами.

Таблиця 1.2

**Динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва
в сільськогосподарських підприємствах Львівської області**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2020 р., %
Обсяг виробництва продукції рослинництва в постійних цінах 2021 р., млн грн	19325,3	20691,4	21044,8	108,9
Зерно				
Зібрана площа, тис. га	196,8	201,8	178,8	90,9
Урожайність, ц/га	69,2	70,7	71,6	103,5
Обсяг виробництва, тис. т	1361,5	1426,4	1279,5	94,0
Соя				
Зібрана площа, тис. га	88,1	104,4	116,7	132,5
Урожайність, ц/га	29,9	27,8	31,7	106,0
Обсяг виробництва, тис. т	283,8	289,9	370,1	130,4
Ріпак				
Зібрана площа, тис. га	52,2	46,8	55,9	107,1
Урожайність, ц/га	33,9	37,8	34,5	101,8
Обсяг виробництва, тис. т	177,4	176,7	192,4	108,5
Соняшник				
Зібрана площа, тис. га	40,4	43,3	39,0	96,5
Урожайність, ц/га	25,2	25,1	26,5	105,2
Обсяг виробництва, тис. т	101,7	108,8	103,3	101,6
Цукрові буряки				
Зібрана площа, тис. га	14,2	15,0	14,7	103,5
Урожайність, ц/га	597	738	659	110,4
Обсяг виробництва, тис. т	848,5	1109,2	967,9	114,1
Картопля				
Зібрана площа, тис. га	2,3	3,6	3,5	152,2
Урожайність, ц/га	333	322	345	103,6
Обсяг виробництва, тис. т	78,9	115,9	119,7	151,7

Продовження табл.1.2.

Овочі				
Зібрана площа, тис. га	1,6	1,7	2,0	125,0
Урожайність, ц/га	177	209	213	120,3
Обсяг виробництва, тис. т	28,9	35,6	41,7	144,3

* Сформовано за джерелами: [40, 43]

Виробництво більшості основних видів продукції рослинництва в підприємствах області протягом 2020-2023 років зросло. Найпомітніше – картоплі та овочів – у півтора рази, що пов’язано з важливістю забезпечити постачання населення цими важливими продовольчими товарами під час війни. На 30,4% зросло виробництво сої, що пояснюється можливістю продати боби сої за вигідною ціною.

Позитивною є тенденція до зростання урожайності всіх основних сільськогосподарських культур. Це вказує на те, що і в умовах воєнного стану сільськогосподарські підприємства області знаходили можливість дотримуватися ефективних технологій виробництва продукції рослинництва.

Загалом аграрний сектор України в умовах повномасштабної війни демонструє високу спроможність виробляти сільськогосподарську сировину, зокрема й продукцію рослинництва [1]. Сам факт зростання обсягів виробництва у складних умовах воєнного стану свідчить про те, що в регіоні сформувалася життєздатна система виробництва продукції рослинництва. Сільськогосподарські підприємства як виробники продукції рослинництва забезпечують продовольчу безпеку для населення України на реалізують свій високий експортний потенціал.

1.2. Сутність ефективності та особливості її формування при виробництві продукції рослинництва

Основним стратегічним завданням для кожного підприємства є досягнення такого рівня економічної ефективності, який відображає здатність цього підприємства функціонувати й досягати запланованих цілей у

мінливих і часто складних умовах зовнішнього середовища. Термін «ефективність» використовують для характеристики успішності суб'єкта господарювання, який діє в конкурентному середовищі, де повинен постійно демонструвати життєздатність. Йдеться про одну з основних економічних категорій, багатоплановість якої обумовлює існування низки підходів до її трактування, розгляд видів ефективності, класифікації критеріїв її конкретної оцінки.

З урахуванням теми кваліфікаційної роботи, з'ясуватимемо сутність терміну «ефективність виробництва». Це доволі складна економічна складна економічна категорія, в якій відображається результат дії об'єктивних економічних законів виробництва. Вона, на думку дослідників, є формою виразу мети виробництва [23, с. 7], характеризує результативність виробництва, віддачу від вкладених у нього ресурсів [2, с. 754].

Слід уточнити, що з дефініцією «ефективність» тісно пов'язане поняття «ефект» (від лат. *efectus* – результат, наслідок певної дії) [13, с. 326]. Стосовно сільськогосподарського виробництва ефект є наслідком, результатом певних заходів, які здійснюються в галузі. Наприклад, ефектом від внесення добрив є приріст урожаю – обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Однак за одним лише ефектом (приростом урожаю) не можна оцінити, наскільки він вигідний для сільськогосподарського виробника. Необхідно порівняти ефект з витратами на його отримання, встановити, якою ціною він досягнутий [23, с. 7]. Таке порівняння дає змогу встановити ефективність як віддачу від вкладень у виробництво.

Визначення ефективності (зокрема економічної ефективності, ефективності виробництва) у контексті предмета дослідження кваліфікаційної роботи у трактуваннях різних вчених наведено в табл. 1.3. Спільним у цих визначеннях є те, що розглядається віддача у вигляді певного ефекту (результату), для отримання якої повинні бути здійснені певні витрати. У визначеннях одних вчених простежується простіший підхід –

співвідношення «витрати – випуск», у інших – більш складний підхід, де розглядається отримання максимального результату за мінімальних витрат [46, с. 116].

Таблиця 1.3

Трактування вченими економічної категорії «ефективність»

Автори, джерело	Трактування поняття
Азізов С. П., Саблук П. Т., Канінський П. К. [2, с. 754]	... показує кінцевий позитивний ефект від використання засобів виробництва, віддачу сукупних вкладень. У сільському господарстві – це одержання максимальної кількості продукції з кожного гектара землі ... при найменших затратах живої і уречевленої праці
Андрійчук В. Г. [3, с. 14]	Результативність певної дії, процесу, що вимірюється залежністю між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили
Бойчик І. М. [6, с. 305]	Це економічна категорія, яка характеризує ступінь досягнення загальних і часткових результатів від використання усіх ресурсів підприємства
Горбонос Ф. В., Черевко Г. В., Павленчик Н. Ф., Павленчик А. О. [13, с. 328]	Це економічна категорія, яка відображає виробничі відносини щодо економії живої та уречевленої парці й показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва та живої праці
Ліпич Л. Г. та ін. [22, с. 508]	Ефективність виробництва продукції характеризується співвідношенням обсягу виробництва продукції та сукупних витрат на її виробництво
Лобас М. Г., Росоха В. В., Кутковецька Т. О. [23, с. 7-8]	Співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, які можуть бути виражені або в певному обсязі за їх первісною вартістю, або частиною їх вартості у формі виробничих витрат
Манів З. О., Луцький І. М. [24, с. 516]	Ефективність виробництва – це комплексний кінцевий результат використання засобів виробництва й робочої сили за певний проміжок часу
Мочерний С. В. [15, с. 508]	Ефективність економічна – досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці

З урахуванням наведеним визначень доходимо висновку, що спрощене й доволі поширене визначення критерію ефективності – це максимізація економічного результату, яким є ефект, при мінімізації витрат на досягнення цього результату. Схематично його відображає наступна формула:

$$EE = \frac{E \rightarrow \max}{B \rightarrow \min} \quad (1.1)$$

де EE – критерій економічної ефективності; E – економічний результат (вигода, ефект); B – витрати на досягнення відповідного економічного результату [50, с. 108].

Характеристикою (критерієм) ефективності є кількісне відображення співвідношення за формулою 1.1. При визначенні цього співвідношення можуть бути використанні різні показники, що дають змогу розкрити різні аспекти формування ефективності. Зокрема, можуть бути використані показники, що відображають використані ресурси і результати виробництва в певній галузі. Тоді розглядатимемо критерії галузевої ефективності. Наприклад, ефективність сільського господарства, що стосується й ефективності виробництва продукції рослинництва, вказує на результативність господарської і фінансової діяльності аграрних підприємств, їх здатності забезпечити високі показники продуктивності праці, рентабельності, фондовіддачі, урожайності сільськогосподарських культур, зниження собівартості продукції їх вирощування [15, с. 514].

Для відображення ефективності як економічного результату господарювання часто використовують показник рентабельності – відносний показник, який комплексно відображає стан використання підприємством ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових [5, с.121]. Математично рентабельність визначається як відношення прибутку (Π) до понесених на отримання цього прибутку витрат (B), виражене у відсотках:

$$Pr = \frac{\Pi}{B} \times 100\% \quad (1.2)$$

Оскільки у фінансовій звітності підприємств за результатами їх діяльності використовуються різні показники прибутку і витрат, на практиці застосовують низку показників рентабельності. Зокрема, рентабельність окремого виду продукції рослинництва визначають як відношення прибутку від реалізації цієї продукції до повної її собівартості (усіх витрат, віднесених на виробництво і реалізацію продукції рослинництва).

Зустрічаються й інші погляди на те, які показники доцільно використовувати при дослідженні ефективності. Зокрема, Вітков М. С. стверджує, що в основі успіхів розвинених країн, які вступають у постіндустріальну формацію, знаходиться підвищення продуктивності праці. Тому ефективність виробництва визначатиметься насамперед, економією живої праці, яка водночас даватиме змогу вирішувати соціальну проблему вивільнення часу для розвитку людської особистості. Виходячи з цього дослідник вважає головним критерієм ефективності продуктивність праці [11, с. 117].

З урахуванням критеріїв оцінки, чинників впливу, ролі в економічних процесах дослідники виділяють різні види ефективності. В окремих публікаціях зустрічаються різні підходи до визначення кількості видів ефективності і трактування їхнього змісту. На основі опрацювання низки наукових праць узагальнено погляди вчених, які пропонують виділяти технологічну, економічну, соціальну та екологічну ефективність у сільськогосподарському виробництві (табл. 1.4).

Між видами ефективності існує тісний взаємозв'язок. Рівень технологічної ефективності виробництва позначається на економічній ефективності через існування витрат, пов'язаних із задіяними в сільськогосподарському виробництві ресурсами, та можливістю одержання більшого доходу від продажу більшої кількості виробленої продукції. Підвищення соціальної ефективності можливе лише за рахунок поліпшення фінансових результатів підприємства. У свою чергу, вища мотивація працівників за допомогою заробітної плати є вагомим чинником підвищення

продуктивності праці. Загальновідомим є відчутний вплив аграрного виробництва, досягнутої технологічної його ефективності, на навколишнє довкілля. Він спонукає спрямовувати певну частину прибутку сільськогосподарських підприємств на екологічні заходи [46, с. 117].

Таблиця 1.4

Види ефективності сільськогосподарського виробництва*

Вид ефективності	Трактування змісту
Технологічна	Результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. Характеризує здатність галузі виробляти якнайбільше продукції з розрахунку на одиницю використаного ресурсу. У рослинництві показниками технологічної ефективності є урожайність сільськогосподарських культур з одиниці посівної площі, основні параметри якості продукції.
Економічна	Співвідношення між ресурсами і результатами виробництва за вартісними показниками. Враховує вартість витрат і вигод, пов'язаних із ринковими комбінаціями, вподобаннями, намірами і рішеннями споживачів. Відображає ступінь реалізації виробничих відносин. Для отримання максимальної корисності від використання ресурсів необхідні певні економічні дії, які забезпечать додаткові вигоди, що перевищує додаткові витрати.
Соціальна	Ступінь задоволення персоналу підприємства і його власників у засобах та умовах життєзабезпечення. Проявляється у рівні та динаміці заробітної плати працівників підприємства, в умовах праці, кількості створених робочих місць, виплачених власникам підприємства дивідендах.
Екологічна	Відображає відповідність витрат і екологічних результатів виробництва інтересам суспільства. Пов'язана з таким використанням ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства, який не завдає шкоди довкіллю. Передбачає порівняння економічного ефекту і витрат на природоохоронні заходи.

* Узагальнено на основі джерел: [23, с. 12-16; 33, с. 394; 46, с. 117]

З урахуванням зв'язку між окремими видами ефективності виробництва сільськогосподарської продукції слід орієнтуватися на реалізацію комплексу заходів, спрямованих на одночасне досягнення різних її видів. Комплексний підхід до їх реалізації забезпечить у сукупності одержання максимально можливого обсягу випуску продукції рослинництва за заданої кількості ресурсів, призведе до скорочення матеріальних і грошових витрат. Результатом буде розширене відтворення виробництва сільськогосподарської продукції, у тому числі продукції рослинництва, підвищення рентабельності підприємства за рахунок диверсифікації асортименту вироблюваної продукції, збільшення обсягів реалізації продукції з високою рентабельністю її вироблення, налагодження ефективної системи збуту продукції, яка передбачає використання нової техніки та технологій [46, с. 117].

На формування ефективності виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарському підприємстві впливають багато факторів. Під економічними факторами розуміємо явища і процеси, що визначають потенційні можливості збільшення обсягу та підвищення якості виробництва продукції [26, с. 146]. Для ефективного управління факторами їх необхідно класифікувати. Традиційний підхід до класифікації передбачає розподіл факторів на зовнішні і внутрішні (рис. 1.2). Він відображає виділення внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств.

В економічному плані внутрішнє середовище є сукупністю відносин, які склалися всередині підприємства. Чинники внутрішнього середовища відображають можливості конкретного суб'єкта підприємства як суб'єкта аграрного виробництва. Ці можливості визначаються обсягом та станом наявних у розпорядженні підприємства ресурсів. Особливо важливою для сільськогосподарських підприємств є його забезпеченість землею – сільськогосподарськими угіддями. Характеристики цих угідь справляють помітний вплив на ефективність виробництва продукції рослинництва. Стан

матеріально-технічної бази, застосування технологій виробництва продукції рослинництва визначаються фінансовим станом підприємства, індикатором якого є спроможність підприємства фінансувати його діяльність.

Рис. 1.2. Класифікація основних факторів, що впливають на формування ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах

Окремі фактори внутрішнього середовища стосуються організації діяльності підприємства, стану системи управління ним. Прикладами таких факторів є сформована на підприємстві система обліку і контролю, матеріального стимулювання персоналу, оптимізації складу цього персоналу та забезпечення його розвитку. Кожне сільськогосподарське підприємство створює певну систему збуту своєї продукції, зокрема продукції рослинництва, від результатів функціонування якої залежать результати реалізації, а отже й ефективності виробництва продукції.

В Україні функціонують сільськогосподарські підприємства різних розмірів та з різною спеціалізацією виробництва. Великі аграрні компанії спеціалізуються на вирощуванні олійних і зернових культур. Вони здебільшого забезпечені потужною надійною технікою, мають змогу вкладати кошти у формування власних складських приміщень, зокрема для зберігання продукції рослинництва – зерна, насіння олійних культур. Тому концентрація виробництва є одним із важливих факторів, який впливає на формування ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах.

У якості факторів зовнішнього середовища розглядають умови й обставини сільськогосподарського виробництва, які формуються за межами аграрного підприємства. Підприємство має обмежені можливості впливати на фактори зовнішнього середовища, але зобов'язане пристосовуватися до їх впливу. Тому аналіз впливу факторів зовнішнього середовища важливий для забезпечення ефективності виробництва продукції рослинництва.

У сукупності факторів зовнішнього середовища виділяють інституційні та економічні. До інституційних факторів відносять нормативно-правове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств, регулювання законами та підзаконними актами виробництва і просування на ринок окремих видів продукції рослинництва. Також до цих факторів відносимо політичне становище в країні. Безумовно, воєнний стан, у якому перебуває Україна, ускладнює перебіг бізнесових процесів, пов'язаних з виробництвом

і реалізацією продукції рослинництва. Ознакою факторів зовнішнього середовища є обмежений вплив на них підприємства. Тому до цих факторів відносимо природно-кліматичні умови, що впливають на виробництво продукції рослинництва.

Важливими економічними факторами зовнішнього середовища є рівень інфляції, стан фінансово-кредитної системи країни, системи кредитування. Ці фактори визначають важливість залучення сільськогосподарськими підприємствами кредитів для фінансування поточних потреб у виробництві продукції рослинництва. На ринках окремих видів продукції рослинництва формується кон'юнктура, яка визначає умови й можливості реалізації цієї продукції. Кон'юнктуру ринку зерна і продукції олійних культур в Україні перебуває під потужним впливом кон'юнктури зовнішніх (світових) ринків відповідної продукції.

Аналіз факторів внутрішнього та зовнішнього середовища є необхідним для розробки заходів, спрямованих на забезпечення розвитку рослинницьких галузей у сільськогосподарському підприємстві. Такий аналіз важливий для виявлення резервів, тобто невикористовуваних можливостей, реалізація яких забезпечить підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Напрями пошуку основних резервів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарському підприємстві наведені на рис. 1.3. Найпомітніший вплив на ефективність виробництва продукції рослинництва справляють резерви, які стосуються технологічних напрямів удосконалення виробництва. Вони пов'язані з наявністю в розпорядженні підприємства ефективної техніки, удосконаленням технологій, що повинно позитивно позначитися на ресурсозабезпеченні виробництва, матеріаломісткості та енергомісткості продукції. Ресурсні напрями пов'язані зі зниженням собівартості продукції за рахунок ефективного використання праці, основних і оборотних засобів. Пошук можливостей удосконалення процесу організації виробництва та управління

повинен відбуватися на різних рівнях – від окремого виробничого місця до підприємства загалом.

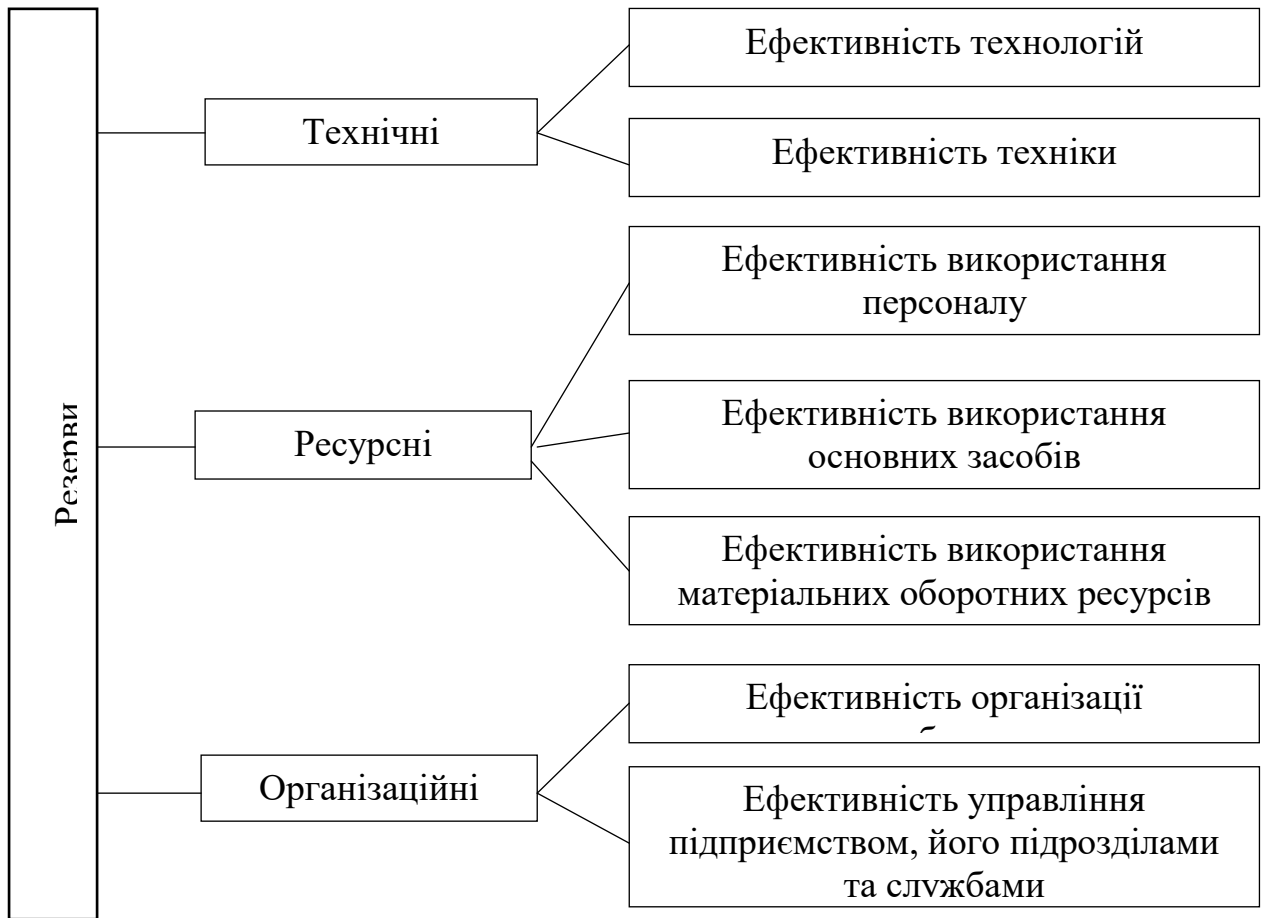

Рис. 1.3. Резерви підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах

Пошук резервів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва доцільно здійснювати одночасно за різними напрямками. Це відповідає комплексному характеру ефективності як критерію результативності виробничої діяльності, що охоплює всі сфери його функціонування [22].

Отже, ефективність є важливим індикатором результативності діяльності підприємств загалом та окремих процесів у її складі. Вона залежить від сукупності чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Ефективність визначає інвестиційну привабливість підприємства, стан та перспективи його розвитку, виробництва ним окремих видів продукції.

1.3. Методика дослідження ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах

Обґрунтування заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності підприємства чи виробництва ним певного виду продукції, залежить від розуміння внутрішньої сутності процесів і явищ як складових об'єкта дослідження, взаємозв'язків між цими. Об'єкт дослідження, яким у кваліфікаційній роботі є ефективність виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарському підприємстві, повинен бути вивчений із застосуванням наукових принципів та методів, тобто на основі застосування певної методики.

Методика – це сукупність методів для проведення конкретного наукового дослідження. При цьому під методом прийнято вважати в широкому розумінні спосіб досягнення мети, а в прикладному – сукупність прийомів і операцій теоретичного, практичного освоєння дійсності [25, с. 128]. У рамках економічного дослідження метод трактують як спосіб, інструмент пізнання об'єктивної дійсності [6, с. 13], якими є економічні процеси та явища. Результат дослідження (виявлення тенденцій та закономірностей прояву об'єкта, що вивчається, опрацювання конкретних шляхів вирішення піднятих питань) залежить від того, наскільки правильно вибрано методику його здійснення [23, с. 32].

В основу дослідження економічних процесів, до яких відноситься й вивчення ефективності виробництва продукції рослинництва, повинен бути покладений діалектичний метод. Його застосування передбачає розвиток усіх явищ у взаємодії та взаємозв'язку, в переході кількісних змін у якісні, в єдності і боротьбі протилежностей, зокрема боротьбі між старим і новим, прогресивним напрямом [2, с. 15]. Виходячи з засад діалектичного методу, діяльність сільськогосподарських підприємств як виробників продукції рослинництва слід розглядати не ізольовано, а у взаємозв'язку із соціально-економічним становищем в країні, з рівнем розвитку виробничих сил в

аграрному секторі економіки, з імплементацією інноваційних технологій та способів організації виробництва, які є результатом інтеграції України у світову економіку.

Явища потрібно розглядати у стані безперервного руху і розуміти цей процес як поступовий по висхідній лінії від нижчого до вищого [13, с. 26]. Сьогодні величезний вплив на результати діяльності підприємств – виробників продукції рослинництва справляє війна, яка триває в Україні. Та виходимо з того, що після завершення воєнного стану позитивні тренди розвитку аграрної економіки, закладені в довоєнний період, не тільки відновляться, а й отримають потужний імпульс переходу до нової якості.

Діалектичний метод пізнання конкретизується в низці загальнонаукових методів дослідження, серед яких – абстрактно-логічний, аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний підхід та ін. Вони застосовані й при виконанні кваліфікаційної роботи.

В основі абстрактно-логічного методу дослідження – абстрагування (від лат. *abstrahere* – відволікати). Воно передбачає уявне відволікання дослідника від неістотних властивостей предметів, зв'язків і відношень між ними. Дослідник зосереджується на тих аспектах, які вважає особливо важливими [25, с. 132]. Виділення важливих для виконання кваліфікаційної роботи питань відображено в її змісті. Зокрема, аналізували дані про витрати підприємства на виробництво продукції рослинництва, результати її реалізації. За допомогою абстрактно-логічного методу формулюють категорії, поняття, висновки за результатами дослідження [13, с. 31]. Детальне висвітлення у кваліфікаційній роботі отримали категорії «ефективність», «ефективність виробництва».

Аналіз як метод дослідження передбачає вивчення предмета за допомогою поділу його на складові елементи (частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення). Кожну частину аналізують окремо в межах цілого [25, с. 131]. Прикладом застосування цього методу у кваліфікаційній роботі є розкладання досліджуваного явища (ефективності виробництва продукції

рослинництва) на окремі види ефективності – технологічну, економічну, соціальну. Витрати на виробництво продукції рослинництва розкладають на їх елементи, і це також приклад застосування методу аналізу.

У процесі дослідження з методом аналізу тісно пов'язаний інший метод – синтез. Він дає можливість поєднати частини предмета, розчленованого в процесі аналізу, в єдине ціле [25, с. 131]. Проаналізувавши різні види ефективності виробництва продукції рослинництва, робимо висновок про вигідність їх виробництва для сільськогосподарського підприємства.

Індукція як метод дослідження передбачає одержання загального висновку на основі одиничних фактів [13, с. 28]. З'ясувавши ефективність виробництва продукції рослинництва, роблять узагальнюючий висновок про стан галузі, закономірності її розвитку. На відміну від індукції, дедукція передбачає рух дослідження від загального до окремого, одиничного [13, с. 29]. Спочатку досліджують стан об'єкта в цілому, а потім його складових елементів [13, с. 131]. Наприклад, знаючи механізм впливу основних чинників на формування ефективності продукції рослинництва загалом, з'ясовують, як цей механізм проявляється при формуванні ефективності виробництва окремих видів продукції рослинництва.

Системний підхід передбачає вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. Вивчають поведінку об'єкта як системи з усіма чинниками, які впливають на його функціонування [13, с. 132]. Як певну економічну систему можна розглядати сільськогосподарське підприємство – виробника продукції рослинництва. Чинники, які впливають на його функціонування, зокрема на результати виробництва продукції рослинництва, наведені на рис. 1.2.

Проявом системного підходу є застосування системи показників, які з різних сторін характеризують об'єкт дослідження. Кожен із видів ефективності виробництва продукції, що були розглянуті вище, характеризують певними показниками. Як зазначали, основним індикатором

технологічної ефективності виробництва окремих видів продукції рослинництва є урожайність сільськогосподарських культур.

Досліджуючи економічну ефективність виробництва продукції рослинництва, визначають показники рентабельності, прибутку з розрахунку на 1 га зібраної площі. Ці показники можуть бути визначені для окремого виду продукції рослинництва та за галуззю рослинництва в сільськогосподарському підприємстві загалом. До показників економічної ефективності виробництва окремих видів продукції відноситься собівартість 1 ц продукції рослинництва. Соціальну ефективність виробництва продукції відображають показники оплати праці задіяних при виробництві цієї продукції працівників. Екологічну ефективність можна відобразити специфічними показниками, які містять інформацію про стан земельних угідь, відповідність характеристик продукції рослинництва екологічним нормам.

Важливим методом дослідження є монографічний. Він передбачає поглиблене вивчення діяльності передових та/або типових підприємств галузі, їх підрозділів, систем ведення землеробства [2, с. 17]. Якщо йдеться про кращі підприємства галузі, то форми і методи їх діяльності з виробництва продукції рослинництва можуть бути прикладом для інших виробників продукції рослинництва, які функціонують у схожих природно-економічних умовах. Дослідження типових підприємств дає змогу встановити закономірності в організації виробництва продукції рослинництва.

У кваліфікаційній роботі досліджували виробництво продукції рослинництва у приватній агрофірмі «Білий Стік». Це одне з кращих сільськогосподарських підприємств Львівської області. Монографічне дослідження діяльності агрофірми як виробника продукції рослинництва можна розглядати як приклад вивчення передового досвіду.

У дослідженні економічних процесів широко застосовують метод порівняння, який відноситься до найпростіших методів пізнання. [13, с. 29].

Можна порівнювати показники економічної ефективності – рентабельності, обсягу отриманого прибутку на 1 га посівів різних видів продукції рослинництва. Показники технологічної ефективності виробництва (урожайності культур) порівнюють у динаміці, співставляють дані окремого підприємства з середніми по області, країні.

Для обробки інформації про виробництво й реалізацію продукції рослинництва використовують економіко-статистичний метод. Він розглядає об'єктивні статистичні показники в їх взаємодії і динаміці. Конкретними прийомами в рамках цього методу є побудова статистичних графіків, розрахунок середніх і відносних величин, показників динаміки ті ін. [2, с. 17-18].

Обґрунтування перспектив галузі рослинництва в сільськогосподарському підприємстві вимагає з'ясування та комплексної оцінки умов для її розвитку. Інструментом такої оцінки є SWOT-аналіз. Він дає змогу: систематизувати проблеми в діяльності суб'єкта господарювання; розглянути структуру ресурсів, на які слід опиратися в удосконаленні його діяльності; відстежувати загальний стан зовнішнього бізнес-середовища; виділяти й використовувати нові потенційні можливості розвитку; вибрати оптимальний варіант розвитку, уникнути небезпек; приймати зважені рішення, які стосуються розвитку бізнесу [31, с. 71].

Проведення дослідження з використанням сукупності методів дає інформацію для керівників і фахівців підприємства, на основі якої вони оцінюють стан суб'єкта господарювання чи його галузі, визначають перспективи розвитку об'єкта дослідження, приймають рішення про використання ресурсів, інших параметрів господарської діяльності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

2.1. Економічний стан сільськогосподарського підприємства

Приватна агрофірма « Білий Стік» була створена в 1998 році , і на даний час є однією з найкращих підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції. Адміністративна будівля розташована в селі Волиця Шептицького (колишнього Червоноградського) району Львівської області. Господарство частково бере в оренду земельні ресурси в навколишніх селах. Відстань від агрофірми до районного центру 15км, обласного 85км. Розташування підприємства сприяє продажу виробленої продукції, та при потребі купівлі матеріальних ресурсів.

Метою господарської діяльності агрофірми є виробництво та реалізація виробленої продукції, також вона може надавати послуги. Вона самостійно визначає напрямки своєї господарської діяльності. Власником агрофірми самостійно вирішує всі питання пов'язані з виробничо-господарською діяльністю. Він же здійснює функції директора господарства.

Показник який характеризує кінцевий результат виробництва це грошові надходження (таб.2.1.) Протягом досліджуваного періоду відбулось зростання даного показника на 42,63 % порівняно з 2021 роком.

Таблиця 2.1.

Основні економічні показники приватної агрофірми “Білий Стік”

Показник	2021р.	2022р.	2023р	2023р.в % до 2021р.
Площа с.-г. угідь, га	2493	2601	2478	99,40
у т.ч. ріллі	2346	2346	2326	99,15
Середньорічна чисельність с.-г. працівників, осіб	78	81	81	103,85
Виручка від реалізації с.-г. продукції, тис. грн.	118124	120113	168485	142,63

Продовження табл.2.1.

Обсяг виробництва, ц:	89081,5	92073,8	82796,7	92,94
Зерна				
Соя	6217,8	13010,8	7622,8	122,60
Ріпаку озимого	17133,88	21614,69	24651,2	143,87
Соняшник	2032,71	-	1618,86	79,64
цукровий буряк	-	3034,7	80065,68	-
Валовий прибуток, тис. грн.	53164	41258	36734	69,10
Чистий прибуток, тис. грн.	48655	38987	17886	36,76

Даний показник зазнав позитивних змін за рахунок зростання обсягів реалізації виробленої продукції та ціни . Валовий прибуток за даний період суттєво зменшився на 30,9%, через зростання виробничих витрат, а чистий прибуток(після відрахувань видатків і сплати податків) зменшився на 63,2%. Ці два показника характеризують економічний стан агрофірми.

В господарстві функціонує дві галузі тваринництво та рослинництво. В тваринництві основними галузями є скотарство (виробництво молока та м'яса) . Свинарство не можна вважати розвинутою галуззю, так як протягом досліджуваних років агрофірма лише знов розпочинає відродження даної галузі.

Земельні ресурси господарства це орендовані земельні ділянки в населення, за які агрофірма сплачує орендну плату.(табл.2.2.)

Таблиця 2.2

Використання земельних ресурсів в приватної агрофірми “Білий Стік”

Показник	2021р	2022р.	2023р.	2023 р. до 2021р., %
Площа сільськогосподарських угідь, га	2493	2601	2478	99,4
у т.ч. ріллі	2346	2346	2326	99,1
Виручка від реалізації с.-г. продукції з розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.	47382,3	51199,1	67991,3	143,5
Плата за оренду земельних паїв, тис. грн.	11441,6	12728,7	13778,0	120,4

Продовження табл.2.2.

з розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.	4589,5	4893,8	5560,1	121,1
Частка орендної плати в операційних витратах підприємства, %	10,4	10,7	10,5	+0,1п
Частка орендної плати в операційних витратах галузі рослинництва, %	15,8	16,3	19,5	+3,7

В 2023 році господарство сплатило 13778,0 тис.грн. що на 8,2% більше від 2022 року, та на 20,5% більше від 2021 року. Протягом досліджуваних років площа землекористування практично не змінювалась, відбулось незначне зменшення, а це на 0,8% (5 га).Господарство вважається вигідним орендарем так як орендна плата за 1 га орендованих угідь в 2023 році становила 5560,1 грн., що на 13,6% більше ніж в 2022 році. Частка орендної плати в операційних витратах підприємства зросла 0,1 пункта та становила в 2023 році 10,5% . Протягом 2021-2023 років зросла і частка орендної плати в операційних витратах галузі рослинництва на 3,7 пункти і в 2023 році вона становила 19,5 %.

Не менш важливим елементом , який відіграє важливу роль в виробничо-господарській діяльності господарства є трудові ресурси (табл.2.3.).

Протягом 2021-2023 років середньорічна чисельність працівників галузі рослинництва агрофірми зросла на 8,7%, також відбулось зростання частки працівників даної галузі до загальної чисельності працівників на 2,8пункти.

Показником підвищення продуктивності праці є розрахунок виручки від реалізації на одного працівника. Протягом даних років даний показник зріс на 31,2% і в 2023 році становив 3369,7тис.грн.

Таблиця 2.3

Динаміка продуктивності та оплати праці в галузі рослинництва в агрофірмі «Білий Стік»

Показник	2021р.	2022р.	2023р.	2023 р. до 2021р., %
Середньорічна чисельність працівників галузі, осіб	46	45	50	108,7
у % до загальної чисельності працівників підприємства	58,9	55,5	61,7	+2,8п
Оплата праці одного середньорічного працівника, грн.	136280	146395	164986	121,1
Виручка від реалізації с.-г. продукції на одного середньорічного працівника, тис. грн	2567,9	2669,2	3369,7	131,2

Оплата праці є тим показником який характеризує соціальне становище працівника господарства. Протягом 2021-2023 років даний показник зріс на 21,1 % та в 2023 році становив 164986грн.

Загалом агрофірма «Білий Стік» є прибутковим та рентабельним господарством, тому щорічне зростання заробітної плати працівників є хорошим кроком до зростання соціального захисту.

Засоби виробництва – це ще одна складова виробничого процесу, вони безпосередньо беруть участь у створенні продукції, та визначають ступінь розвитку матеріально-технічної бази господарства. Основні засоби є необхідними активами на будь-якому підприємстві, так як вони є основою щоб здійснювався виробничий процес, збут продукції та адміністративна робота. Про стан основних засобів в агрофірмі свідчать дані таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Наявність основних засобів приватної агрофірми “Білий Стік”

на кінець року,

Показник	2021р.	2022р.	2023р	2023 р. до 2021р., %
Вартість основних засобів, тис. грн.: первісна	113859	149626	161474	141,8
залишкова	66964	92056	59782	151,9
знос	46895	57570	101692	216,9
Рівень зносу основних засобів, %	41,2	38,5	62,9	21,7

Агрофірма протягом 2021-2023 років приділяє суттєву увагу щодо закупівлі основних засобів. Їх вартість протягом даного періоду зросла на 41,8% і в 2023 році становила 161474 тис.грн. Не зважаючи на зростання вартості основних засобів, протягом даного періоду відбулось стрімке зростання рівня зносу і в 2023 році даний показник становив 62,9%. Тобто агрофірмі потрібно більше приділити увагу оновленню техніки, так як це в подальшому призведе до зростання продуктивності праці. Господарство має грошові ресурси що здійснювати дану операцію. Це створить можливість забезпечити належний розвиток галузі рослинництва, та нарощувати виробництво.

2.2. Аналіз обсягів виробництва продукції рослинництва

Проводячи дослідження виробництва продукції галузі рослинництва в першу чергу потрібно виявити можливості щодо збільшення обсягів виробництва . Обсяги виробництва продукції визначають в натуральному та вартісному виразі, що характеризує як використовується виробничий потенціал в даній галузі.

Про стан розвитку галузі свідчать обсяги виробництва протягом досліджуваних років. Скільки підприємство буде реалізувати своєї продукції,

насамперед залежить від обсягу виробництва, а в кінцевому результаті буде і залежати виручка та прибуток господарства.

Який набір культур, підприємство вирощує, структура посівів все це в кінцевому результаті вплине на показники ефективності виробничо-господарської діяльності.

Через природньо-кліматичні умови частина посівів може загинути, тому і виділяється посівна та зібрана площа.

Динаміка посівних площ протягом досліджуваних років наведена в таблиці 2.5, та 2.6. Протягом 2021-2022 років в агрофірмі « Білий Стік» площа посівів не змінилась, лише відбулися зміни в наборі вирощуваних культур. Тобто господарство проаналізувало свої позитивні та негативні моменти щодо вирощування тих чи інших культур. Якщо в 2021 році воно вирощувало ту чи іншу культуру то вже в 2022 році навпаки, припинило вирощувати , а посіви були під іншими культурами, які до того не вирощувались в даному господарстві.

Таблиця 2.5.

Структура посівних площ у агрофірмі “Білий Стік”

Культура, група культур	2021 р.		2022р.		Площа 2022 р. у % до 2021 р.
	Площа, га	Структур- ра, %	Площа, га	Структур- ра, %	
Зернові	1223,5	52,2	1128,0	48,1	92,2
в т.ч. пшениця озима	798,0	34,0	778,0	33,2	97,5
Ячмінь ярий	23,0	0,98	45,0	1,9	195,6
Жито озиме	4,0	0,17	-	-	-
кукурудза на зерно	326	13,9	252,0	10,7	77,3
гречка	10	0,42	53,0	2,2	у 5,3р.
горох	57,0	2,42	-	-	-
Вика яра	5,50	0,23	-	-	-
Технічні культури	760,0	32,4	968,0	41,3	127,4

Продовження табл.2.5.

в т.ч. цукрові буряки	-	-	32,0	1,4	-
ріпак озимий	480	20,5	492,0	20,9	102,5
соняшник	90	3,8	-	-	-
соя	190	8,1	444,0	18,9	у 2,3р
Картопля	0,40	0,01	0,25	0,01	62,5
Кормові культури	362	15,4	249,5	10,6	68,9
в т.ч. кукурудза на силос, зелений корм	137	5,8	177,0	7,5	129,2
однорічні трави	-	-	70,0	2,9	-
Трави багаторічні	225	9,6	2,5	0,1	**
Всього посівів	2345,9	100,0	2345,75	100,0	99,9

Зернові культури в агрофірмі протягом 2021-2022 років займають до 50 % посівів, також значну увагу господарство приділяє вирощуванню технічних культур, а саме ріпаку який займає до 20 % в структурі посівів.

Розглянемо та проаналізуємо які відбулись зміни в структурі посівів в агрофірмі «Білий Стік» протягом 2022-2023 років (табл.2.6)

Таблиця 2.6

Структура посівних площ у агрофірмі «Білий Стік»

Культура, група культур	2022 р.		2023р.		Площа 2013 р. у % до 2011 р.
	Площа, га	Структур- ра, %	Площа, га	Структур- ра, %	
Зернові	1128,0	48,1	1114,0	47,9	98,8
в т.ч. пшениця озима	778,0	33,2	738,0	31,7	94,8
Ячмінь ярий	45,0	1,9	31,0	1,3	68,9
кукурудза на зерно	252,0	10,7	316,0	13,6	125,4
гречка	53,0	2,2	29,0	1,3	54,7
Технічні культури	968,0	41,3	1029,0	44,2	106,3
в т.ч. цукрові буряки	32,0	1,4	102,0	4,4	у 3,2р.

Продовження табл.2.6.

ріпак озимий	492,0	20,9	539,0	23,2	109,6
соняшник	-	-	65,0	0,98	-
соя	444,0	18,9	323,0	13,9	72,7
Картопля	0,25	0,01	20,0	0,85	
Кормові культури	249,5	10,6	183,0	7,9	74,7
в т.ч. кукурудза на силос, зелений корм	177,0	7,5	106,0	4,6	59,9
однорічні трави	70,0	2,9	77,0	3,3	110,0
Трави багаторічні	2,5	0,1	-	-	-
Всього посівів	2345,75	100,0	2326,20	100,0	99,2

Протягом даного періоду в агрофірмі не відбулось суттєвих змін щодо зміни в структурі посівних площ. Зернові і надалі займають найбільшу частку, а це до 50% від всіх посівів. Дещо зросла частка посівів технічних культур, а саме цукрових буряків і протягом даного періоду їх частка зросла в 3,2 рази і в 2023 році становила 102 га, проти 2022 року 32га. В останні роки в господарстві не спостерігалось загибелі посівів, тобто посівна та уточнена площа були однакові.

Урожайність сільськогосподарських культур є тим показником який оцінює стан галузі рослинництва в підприємстві. Від нього залежить обсяг одержаної продукції, тобто валовий збір, собівартість даної продукції, продуктивність праці. Показник урожайності визначається діленням обсягом одержаної продукції на зібрану площу. Однією особливістю при розрахунку урожайності зернових є те, що береться до уваги зерно у вазі після доробки.

Динаміка урожайності сільськогосподарських культур у підприємстві “Білий Стік” наведена в табл. 2.7. Вона розраховувалася діленням валового збору продукції вирощування окремих культур на їх збиральну площу. Урожайність зернових культур визначена у вазі зерна після доробки (очистки і осушки).

Таблиця 2.7

**Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур
в агрофірмі «Білий Стік», ц/га**

Культура	2021 р.	2022р.	2023р	2023 р. до 2021 р., %
Зернові	72,8	74,0	74,3	102,1
Пшениця озима	63,1	66,9	64,2	101,7
Ячмінь ярий	61,7	56,3	59,7	96,8
Кукурудза на зерно	108,2	112,4	104,7	96,8
Гречка	11,4	12,5	16,4	143,8
Цукрові буряки	-	94,8	784,9	-
Ріпак озимий	35,7	43,9	45,7	128,0
Соняшник	22,6	-	26,1	115,5
Соя	32,7	29,3	23,6	72,2
Картопля	275	360	134	48,7
Кукурудза на силос, зелений корм	489,7	306,8	499,3	101,9

В приватній агрофірмі «Білий Стік» протягом досліджуваного періоду відбулось незначне зростання урожайності зернових, в 2023 році даний показник становив 74,3ц/га. Це високий досить показник, так як середня урожайність по Україні в сільськогосподарських підприємствах в 2023 році становила 55ц/га у Львівській області він був на рівні 71,6ц/га. Виходячи з цього можна стверджувати що дане господарство є доволі успішним в плані зерновиробництва, так як його урожайність є вищої від середньої по області та Україні зокрема. Урожайність цукрових буряків в приватній агрофірмі в 2023 році становила 785ц/га що була вищою ніж по Львівській області яка в 2023 році була на рівні 659ц/га. Ряд інших сільськогосподарських культур які вирощує господарство мали дещо нижчу урожайність в

порівняні з показниками Львівської області. На показник урожайності мають вплив наступні фактори: насінневий фонд, кваліфікація працівників, природньо-кліматичні умови, використання органічних та мінеральних добрив та засобів захисту, механізація виробничих процесів, технологія вирощування і.т.д.

На обсяг виробництва продукції галузі рослинництва впливають урожайність та посівні площі, дані показники характеризують як розвивається дана галузь.

Дані таблиці 2.8 вказують на зменшення обсягів виробництва зерна, та збільшення виробництва ріпаку. Зростання урожайності зернових не призвело до зростання валового збору, так як площа посівів в 2023 році зменшилась порівняно з 2021 роком на 109 га, та порівняно з 2022 на 14 га. Тому і обсяг валового збору 2023 році до 2021 зменшився на 7,1%. Відповідно і виробництво зерна з розрахунку на 100 га ріллі, зменшилось на 6,3%.

Таблиця 2.8

**Динаміка обсягів виробництва рослинницької продукції агрофірми
“Білий Стік”, ц**

Продукція	2021р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021р., %
Зерно у вазі після доробки	89081,5	83562,0	82796,7	92,9
в т.ч. на 100 га ріллі	3797,3	3561,9	3559,6	93,7
Цукрові буряки	-	3034,72	80065,68	-
в т.ч. на 100 га ріллі	-	129,4	3442,2	-
Насіння ріпаку	17133	21614,69	24651,2	143,9
в т.ч. на 100 га ріллі	730,3	921,3	1059,8	145,1
Насіння соняшнику	2032,71	-	1618,86	79,6
в т.ч. на 100 га ріллі	86,6	-	69,6	80,4
Сої	6217,8	13010,8	7622,8	122,6
в т.ч. на 100 га ріллі	265,0	554,6	327,7	123,7

Агрофірма “Білий Стік” вирощують ті види сільськогосподарських культур які є вигідними для них в плані реалізації.

Як зазначає В.С. Дієсперов, великої шкоди завдає диспаритет цін між галузями самого сільськогосподарського виробництва – виробництво одних видів продукції достатньою мірою влаштовує сільгосппідприємства, а інших, не менш важливих для країни, дає мінусові значення рентабельності та дохідності [14, с. 56].

Виробництво кормів в агрофірмі не відзначається стабільністю, підприємство не забезпечує власними кормами галузь тваринництва , частка витрат на купівлю кормів є досить високою. Тому в подальшому господарству доцільно приділити більше уваги для забезпечення тварин власними , а непокупними кормами.

2.3. Аналіз витрат та результатів реалізації продукції рослинництва

В процесі виробничо-господарської діяльності кожне підприємство зустрічається з проблемою необґрунтованих і неконтрольованих витрат. Тому щоб вирішити дану проблему необхідно розробити програму з управління витратами, тобто вміти економити ресурси та одержати максимальну віддачу. Під час виробництва продукції рослинництва використовують певні витрати, а це трудові, матеріальні та грошові, вони повинні забезпечити високу ефективність виробництва продукції.

А.Ф. Бурик та О.М. Світовий визначають економічний механізм формування виробничих витрат у рослинництві як сукупність методів, стимулів та економічних важелів впливу на економічні інтереси товаровиробника з метою підвищення мотивації його до збільшення обсягів виробництва та поліпшення якості продукції з мінімальними виробничими витратами [6, с. 15].

При аналізі витрат по окремим видам продукції рослинництва вивчають загальні виробничі витрати , на 1 га посівної площі та структура затрат.

Про рівень інтенсивності свідчать затрати в розрахунку на 1 га ріллі, при зростанні даного показника відбувається покращення ресурсного забезпечення галузі рослинництва.

При формуванні собівартості продукції враховуються витрати на спожиті засоби виробництва, предмети праці та оплата праці. Собівартість продукції є тим узагальнюючим показником який характеризує ефективність роботи підприємства. Вона слугує базою для ціни товару і її нижньою межею для виробника, що забезпечити процес відтворення виробництва. При обчисленні собівартості важливе значення має склад витрат, які входять до неї. Через собівартість мають відшкодовуватись витрати підприємства, що забезпечать просте відтворення всіх факторів виробництва. У собівартості відображено якісну сторону господарської діяльності , а саме наскільки ефективно використовувались ресурси, досягнення науки та передового досвіду, та рівень мотивації до економії затрат.

Динаміка рівня затрат на виробництво продукції рослинництва та її собівартість в агрофірмі “Білий Стік” наведені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Рівень витрат на виробництво продукції рослинництва в агрофірмі
“Білий Стік”**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021 р., %
Виробничі витрати всього, тис. грн.	68820	74485,2	95211,9	138,3
з розрахунку на 1 га ріллі, грн.	29335	31748	40934	139,5
Виробничі витрати на основну продукцію на 1 га зібраної площі, грн.:				
Зернових	28760	34013	37257	129,5
в т.ч. пшениці	27520	30040	39163	142,3

Продовження табл.2.9

Цукрових буряків	-	44603	65421	-
Ріпаку	32080	35178	41455	129,2
Собівартість 1 ц , грн.: Зерна	390,5	459,1	501,3	128,4
в т.ч. пшениці	397,2	449,1	610,0	153,6
цукрових буряків	-	470,3	83,3	-
Ріпаку	790,5	800,3	906,4	114,7

Протягом 2021-2023 років в приватній агрофірмі « Білий Стік» відбулось зростання виробничих витрат в галузі рослинництва на 38,3%, що в свою чергу призвело до зростання даних витрат в розрахунку на 1га ріллі. Зростання даного показника свідчить про покращення ресурсного забезпечення галузі. Протягом даного періоду відбулось зростання собівартості основних культур, а саме собівартість зернових зросла на 28,4% і в 2023 році становила 501,3 грн за 1 центнер, та ріпаку на 14,7% і становила 906,4 грн. за центнер. Зростання собівартості є закономірним процесом, так як відбувається зростання всіх видів ресурсів які задіяні в виробничо-господарській діяльності підприємства.

Щоб знизити собівартість сільськогосподарських культур, господарству потрібно звертати увагу на зростання урожайності, але знизити собівартість внаслідок невикористання під час виробництва найнеобхідніших культур не варто.

Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції групуються за статтями й елементами затрат. У табл. 2.10 наведені дані про структуру виробничих витрат в галузі рослинництва, здійснених у підприємстві “Білий Стік” протягом відповідного календарного року в розрізі окремих елементів. Під елементами розуміють витрати, однорідні за своїм економічним змістом.

Таблиця 2.10

**Структура витрат на виробництво продукції рослинництва
приватної агрофірми “Білий Стік”**

Елементи витрат	2022р.		2023 р.	
	Тис. грн.	%	тис. грн.	%
Прямі матеріальні витрати	45191,0	60,7	55656,5	58,5
в т.ч. насіння	3330,0	4,5	6240,3	6,6
вартість мінеральних добрив	19551,3	26,2	30431,3	31,9
вартість пального і мастильних витрат	13072,6	17,5	12076,7	12,7
вартість решти матеріальних витрат	9237,1	12,4	6908,2	7,3
Прямі витрати на оплату праці	6587,8	8,8	8249,3	8,7
Інші прямі витрати усього	22706,4	30,5	31306,1	32,8
в т.ч. відрахування на соціальні заходи	1349,3	1,8	1718,1	1,8
амортизація	8628,4	11,6	8991,0	9,4
із них :оплата послуг сторонніх організацій	437,5	0,6	314,0	0,3
решта інших прямих та загально виробничих витрат	12291,2	16,5	20283,0	21,3
Всього витрат	74485,2	100,0	95211,9	100,0

Матеріальні витрати в структурі витрат галузі рослинництва в 2022 році становили 60,7%, 2023-58,5%. Тобто протягом двох років частка матеріальних витрат не змінилась, лише на 2,2% знизилась.

В структурі матеріальних витрат в 2023році найбільшу частку займають затрати на мінеральні добрива 31,9% та пального та мастил 12,7%.

Високу урожайність господарство отримує завдяки значним обсягам внесення мінеральних добрив. Агрофірма утримує значну кількість поголів'я великої рогатої худоби, але попри це не вносить достатню кількість органічних добрив. Тому господарство і вносить мінеральні добрива, так як органічних є недостатньо.

Затрати на нафтопродукти протягом 2022-2023 років знизились на 4,8% ,це відбулось через заміну деяких процесів виробництва в галузі рослинництва з механізованих на ручні.

Оплата праці показник який характеризує інтенсивність та ефективність використання працівників галузі. В сільському господарстві рівень оплати праці є низький і не може забезпечити належний рівень соціального захисту працівників.

Обсяг витрат на оплату праці у 2023 році порівняно з попереднім дещо зменшився , частка витрат на оплату парці у структурі виробничих витрат галузі рослинництва – на 1,0 п . Розглянемо та проаналізуємо детальніше інформація щодо витрати на оплату праці по окремих видах продукції галузі в агрофірмі (табл. 2.11.)

Таблиця 2.11

Витрати на оплату праці в галузі рослинництва в агрофірмі “Білий Стік”

Показник	2021р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021 р., %
Витрати на оплату праці, грн., з розрахунку на 1 га:				
Пшениці	3080,0	3194,8	3393,2	110,2
цукрових буряків	-	2371,9	5668,6	-
Ріпаку	2850,4	3012,6	3591,6	126,0
Частка оплати праці, %, у структурі витрат на виробництво:				
Пшениці	9,7	10,6	8,7	-1,0п
цукрових буряків	-	5,3	8,7	-
Ріпаку	7,8	8,6	8,7	0,9п

Джерелом для розрахунків показників було одержано з 50 форми агрофірми «Білий Стік». Витрати на оплату праці в 2023 році на 1 га посіву зросли, також відбулось зростання частки оплати праці в структурі собівартості цих культур. Це негативне явище, оскільки воно свідчить про зниження соціальної ефективності виробництва продукції рослинництва.

В наступних таблицях(2.12, 2.13, 2.14,2.15) розглянемо та проведемо аналіз витрат по основних сільськогосподарських культурах які вирощує агрофірма.

Таблиця 2.12

**Структура витрат на виробництво зерна приватної агрофірми
“Білий Стік”**

Елементи витрат	2022р.		2023 р.	
	Тис. грн.	%	тис. грн.	%
Прямі матеріальні витрати	23702,2	61,8	24077,2	58,0
в т.ч. насіння	1563,8	4,1	2704,9	6,5
вартість мінеральних добрив	10268,6	26,8	15238,8	36,7
вартість пального і мастильних витрат	7426,5	19,3	4955,0	11,9
вартість решти матеріальних витрат	4443,3	11,6	1178,5	2,8
Прямі витрати на оплату праці	3597,1	9,4	3596,0	8,7
Інші прямі витрати усього	11068,0	28,8	13831,2	33,3
в т.ч. відрахування на соціальні заходи	736,7	1,9	748,9	1,8
амортизація	4350,5	11,3	3919,2	9,4
із них :оплата послуг сторонніх організацій	67,5	0,3	66,0	0,2
решта інших прямих та загально виробничих витрат	5913,3	15,4	9097,1	21,9
Всього витрат	38367,3	100,0	41504,4	100,0

В структурі витрат при виробництві зернових найбільшу частку займають також матеріально-грошові витрати , які становили в 2023 році 58,0%. В даній структурі затрат найбільшу частку займають затрати на мінеральні добрива, пальне та насіння.

Наступною, не менш важливою культурою, яку вирощує агрофірма є соя. Насіння сої містить до 45% білків, 25% жиру, 2% лецитину та 6% зольних речовин та вітамінів. З насіння сої виробляють борошно, олію, соєве молоко, та корм для худоби.

Таблиця 2.13

Структура витрат на виробництво сої приватної агрофірми “Білий Стік”

Елементи витрат	2022р.		2023 р.	
	Тис. грн.	%	тис. грн.	%
Прямі матеріальні витрати	6730,9	56,7	4182,0	47,4
в т.ч. насіння	639,8	5,4	705,5	8,0
вартість мінеральних добрив	2110,9	17,8	791,7	9,0
вартість пального і мастильних витрат	2051,3	17,3	2124,0	24,0
вартість решти матеріальних витрат	1928,9	16,2	560,8	6,4
Прямі витрати на оплату праці	1048,3	8,8	764,4	8,7
Інші прямі витрати усього	4088,1	34,5	3876,7	43,9
в т.ч. відрахування на соціальні заходи	214,7	1,8	159,2	1,8
амортизація	1633,7	13,8	834,7	9,5
із них :оплата послуг сторонніх організацій	-	-	-	-
решта інших прямих та загально виробничих витрат	2239,7	18,9	2882,8	32,7
Всього витрат	11867,3	100,0	8823,1	100,0

В структурі витрат на виробництво сої найбільша частка припадає також на матеріальні витрати, а саме паливо. В 2023 році зросли витрати на насіння, та дещо зменшились витрати на мінеральні добрива.

Ріпак поширена олійна культура, яка має велику сферу застосування та сільськогосподарською користю, він відноситься до най рентабельних культур. Про стан витрат на виробництво ріпаку можна спостерігати в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

**Структура витрат на виробництво ріпаку приватної агрофірми
“Білий Стік”**

Елементи витрат	2022р.		2023 р.	
	Тис. грн.	%	тис. грн.	%
Прямі матеріальні витрати	10636,9	61,5	13960,7	62,5
в т.ч. насіння	643,5	3,7	811,0	3,6
вартість мінеральних добрив	5145,8	29,7	8922,3	39,9
вартість пального і мастильних витрат	2882,6	16,6	2812,2	12,6
вартість решти матеріальних витрат	1965,0	11,3	1415,2	6,3
Прямі витрати на оплату праці	1482,2	8,6	1935,9	8,7
Інші прямі витрати усього	5188,5	29,9	6447,7	28,8
в т.ч. відрахування на соціальні заходи	303,6	1,7	403,2	1,8
амортизація	1910,3	11,0	2110,0	9,4
із них :оплата послуг сторонніх організацій	165,0	0,95	152,0	0,7
решта інших прямих та загально виробничих витрат	2809,6	16,2	3782,5	16,9
Всього витрат	17307,6	100,0	22344,3	100,0

Здебільшого дану культуру використовують як сировину для виготовлення олії, а також вона є сировиною для біопалива.

Цукровий буряк є найважливішою технічною культурою, він є сировинною базою для цукрової промисловості. Інформацію про затрати на вирощування цукрових буряків наведено в таблиці 2.15

Таблиця 2.15

**Структура витрат на виробництво цукрових буряків
приватної агрофірми “Білий Стік”**

Елементи витрат	2022р.		2023 р.	
	Тис. грн.	%	тис. грн.	%
Прямі матеріальні витрати	845,5	59,3	3821,3	57,3
в т.ч. насіння	133,0	9,3	546,1	8,2
вартість мінеральних добрив	365,3	25,6	1974,7	29,6
вартість пального і мастильних витрат	141,8	9,9	1265,3	18,9
вартість решти матеріальних витрат	205,4	14,4	35,2	0,5
Прямі витрати на оплату праці	75,9	5,3	578,2	8,7
Інші прямі витрати усього	505,9	35,4	2273,5	34,0
в т.ч. відрахування на соціальні заходи	15,5	1,0	120,4	1,8
амортизація	117,7	8,2	635,6	9,5
із них :оплата послуг сторонніх організацій	205,0	14,4	96,0	1,4
решта інших прямих та загально виробничих витрат	167,7	11,7	1421,5	21,3
Всього витрат	1427,3	100,0	6673,0	100,0

Найбільші витрати при вирощуванні цукрових буряків займають витрати на мінеральні добрива, які в 2023 році становили 29,6% від усіх витрат на дану продукцію. Частина виробленої продукції господарство реалізує на переробні підприємства на давальницьких умовах, за що одержує жом та цукор, а за іншу частину продукції одержує грошові кошти.

Розвиток ринкових відносин в сільському господарстві, конкуренція, вимагає від виробників вирощувати продукцію з меншими витратами.

Вироблена господарствами продукція реалізовується різними каналами. Найоптимальнішим є такий канал який приносить більше прибутку. Перевищення доходів над витратами складає прибуток

підприємства. Лише після реалізації продукції можна проаналізувати основні показники господарської діяльності підприємства.

Аналіз результатів продажу повинен допомогти встановити, наскільки господарство пристосувалося до ринкових умов, визначити можливості збільшення доходів за рахунок пошуку більш вигідних каналів реалізації продукції. Частина виробленої продукції господарства використовують на власні потреби, а іншу реалізують різними каналами.

До основних культур, продукція вирощування яких реалізовується, в агрофірмі «Білий Стік» відносяться зернові, цукрові буряки та озимий ріпак. Основні результати реалізації рослинницької продукції наведені в табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Результати реалізації продукції рослинництва в агрофірмі «Білий Стік»

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2021 р., %
Обсяг реалізації, ц:				
зерна	56820	58661	68355	120,3
цукрових буряків	-	14773	38463	-
ріпаку	16000	20830	25078	156,7
сої	5800	1999	7903	136,3
Собівартість реалізованого зерна, тис.грн.	15600,9	18494,3	28344,6	181,7
Собівартість 1 ц реалізованого зерна, грн.	274,6	315,2	414,7	151,0
Собівартість реалізованих цукрових буряків, тис.грн	-	694,8	3481,0	-
Собівартість 1 ц реалізованих цукрових буряків, грн.	-	47,0	90,5	-
Собівартість реалізованого ріпаку, тис.грн	12648	17787,4	24780,9	195,9
Собівартість 1 ц ріпаку, грн	790,5	853,9	988,2	125,0
Собівартість реалізованої сої, тис.грн	8620,2	1465,2	9397,4	109,0
Собівартість 1 ц сої, грн	1486,2	732,9	1189,0	80,0

Протягом досліджуваного періоду в приватній агрофірмі «Білий Стік» зросли обсяги реалізації зерна на 20,3%, ріпаку -56,7%, сої- 36,3%. Зріс також

обсяг реалізованих цукрових буряків, порівняно з 2022 роком у 2,6 рази, цьому сприяло збільшення площі посівів під цукровий буряк у 3,2 рази та зростання урожайності. Для порівняння використовували два останні роки так як в 2021 році агрофірма не вирощувала цукрових буряків.

За результатами досліджень можна стверджувати що приватна агрофірма « Білий Стік» є досить успішним сільськогосподарським підприємством, урожайність основних культур перевищує середні показники по Львівській області та Україні. Господарство має фінансові можливості щоб приділяти увагу оновленню та модернізації основних засобів, від яких залежить зменшення затрат на виробництво та зростання продуктивності праці. В цілому можна стверджувати, що вона є конкурентоспроможним сільськогосподарським підприємством.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАХОДІВ З ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

3.1. Основні стратегії розвитку галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах

Важливим чинником розвитку кожного підприємства є правильно підібрана керівництвом суб'єкта господарювання стратегія, яка визначає шлях до досягнення ним поставленої мети. Важливість слідування певному плану, алгоритму дій в рамках визначеної стратегії зумовлена високим рівнем конкуренції між підприємствами в умовах глобалізації, нестабільністю умов зовнішнього середовища, високою залежністю результатів діяльності від умов зовнішнього середовища.

Під стратегією зазвичай розуміють певну дорожню карту, програму дій, направлену на досягнення визначеної мети, яка має для суб'єкта, що її реалізовує, особливо важливий, довготерміновий характер. Стратегію розвитку підприємства можна розглядати як «чітко продумані цілі та завдання, досягнення яких забезпечать сформовані обсяги ресурсного потенціалу за врахування конкурентних позицій суб'єкта господарювання на ринку продукції чи послуг» [7]. Якщо підприємство розробить і реалізовуватиме раціональну з урахуванням його ресурсних можливостей і ринкових умов стратегію розвитку, то воно матиме можливість поводитися послідовно і системно в бізнесі у своїй галузі, що збільшує ймовірність досягнення ним поставленої мети [34, с. 520].

Поняття стратегії розвитку може бути застосовано для різних організаційних систем – підприємств, їх об'єднань, територіальних громад, галузей на регіональному чи національному рівнях тощо. Може воно бути застосовано й до окремих секторів у діяльності сільськогосподарського підприємства, зокрема й виробництва ним продукції рослинництва. Однак в

останньому випадку цілі реалізації такої стратегії повинні бути невіддільні від цілей розвитку підприємства загалом. Стратегію розвитку галузі рослинництва в сільськогосподарському підприємстві слід розглядати як елемент корпоративної стратегії аграрного підприємства або його функціональну стратегію – інструмент конкретизації загальної стратегії суб'єкта господарювання.

Реалізуючи певну стратегію, сільськогосподарські підприємства прагнуть досягти основних своїх цілей, що стосуються максимізації прибутку. Оскільки обсяг прибутку та інструментарій його збільшення безпосередньо пов'язані з критеріями ефективності суб'єкта господарювання, слід відзначити тісний зв'язок між розробкою й реалізацією стратегій та досягненням високих показників цієї ефективності.

У практиці діяльності підприємств, у тому числі сільськогосподарських, можуть бути застосовані різні види стратегій. Спільним для них є необхідність враховувати наявні в розпорядженні підприємства ресурси та націленість на раціональне використання цих ресурсів, удосконалення параметрів виробництва та асортименту продукції, при визначенні яких повинні враховуватися потреби споживачів.

Прийнято виділяти три основні види стратегій розвитку підприємства, обумовлені його ресурсним забезпеченням та місцем на ринку в конкурентному середовищі: 1) стратегія зростання (розвитку), яка відображає намір підприємства збільшувати обсяги виробництва та продажу, капіталовкладень; 2) стратегія стабілізації (сталості) – відображає прагнення підприємства зберегти досягнуті обсяги виробництва в нестабільних і складних для суб'єкта господарювання ринкових умовах; 3) стратегія виживання – оборонна стратегія в умовах глибокої кризи діяльності підприємства [34, с. 520].

На основні види продукції рослинництва, вироблювані аграрними підприємствами України, зберігається достатньо високий попит. Якщо підприємства мають ресурси для організації виробництва продукції

рослинництва при забезпеченні технологічних вимог для одержання якісної продукції, вони повинні орієнтуватися на стратегію розвитку. До таких підприємств відноситься й приватна агрофірма «Білий Стік». У той же час у рамках стратегії розвитку, яка відображає загальний вектор у виробництві продукції в господарстві, повинні розроблятися й реалізовуватися конкретніші стратегії, які відображають способи забезпечення прийнятних показників ефективності виробництва продукції рослинництва.

Як правило, реалізація стратегії розвитку підприємства передбачає досягнення довгострокових цілей та потребує значних інвестиційних ресурсів [Бугай]. Підприємство повинно визначити, на які конкретно дії та в якому обсязі потрібно виділити інвестиції. Стратегія розвитку спрямована на зміни й удосконалення в різних сторонах діяльності підприємства, отже, варіанти інвестування можуть бути різними.

Кожне підприємство є в чомусь унікальним. Процес розробки стратегії його розвитку залежить від: специфіки галузі, до якої воно належить чи яку планує розвивати; наявного потенціалу; динаміки досягнутих показників його діяльності; зайнятої позиції на ринку продукції; ринкової конкуренції та поведінки конкурентів; особливостей поведінки споживачів (покупців) його продукції тощо [7]. З іншого боку, можна виділити певний перелік основних заходів, на які рекомендується орієнтуватися підприємствам певної галузі при розробці стратегії розвитку. На рис. 3.1 відзначені основні заходи, рекомендовані в рамках стратегії розвитку сільськогосподарським підприємствам – виробникам продукції рослинництва.

Реалізація цих елементів спрямована на підвищення та закріплення критеріїв усіх основних видів ефективності – економічної, технологічної, соціальної, екологічної. У сукупності заходів, спрямованих на досягнення видових показників економічної ефективності, доцільно виділити важливість удосконалення економічного інструментарію управління виробництвом. Воно передбачає розвиток інформаційного забезпечення управління виробництвом продукції, у тому числі рослинницької, удосконалення

системи планування, обліку і контролю. Підвищення економічної ефективності окремих видів продукції рослинництва пов'язано з поглибленням спеціалізації і концентрації виробництва. На підвищення як економічної, так і соціальної ефективності виробництва продукції спрямоване удосконалення системи оплати праці, яке повинно опиратися на раціональну організацію виробництва.

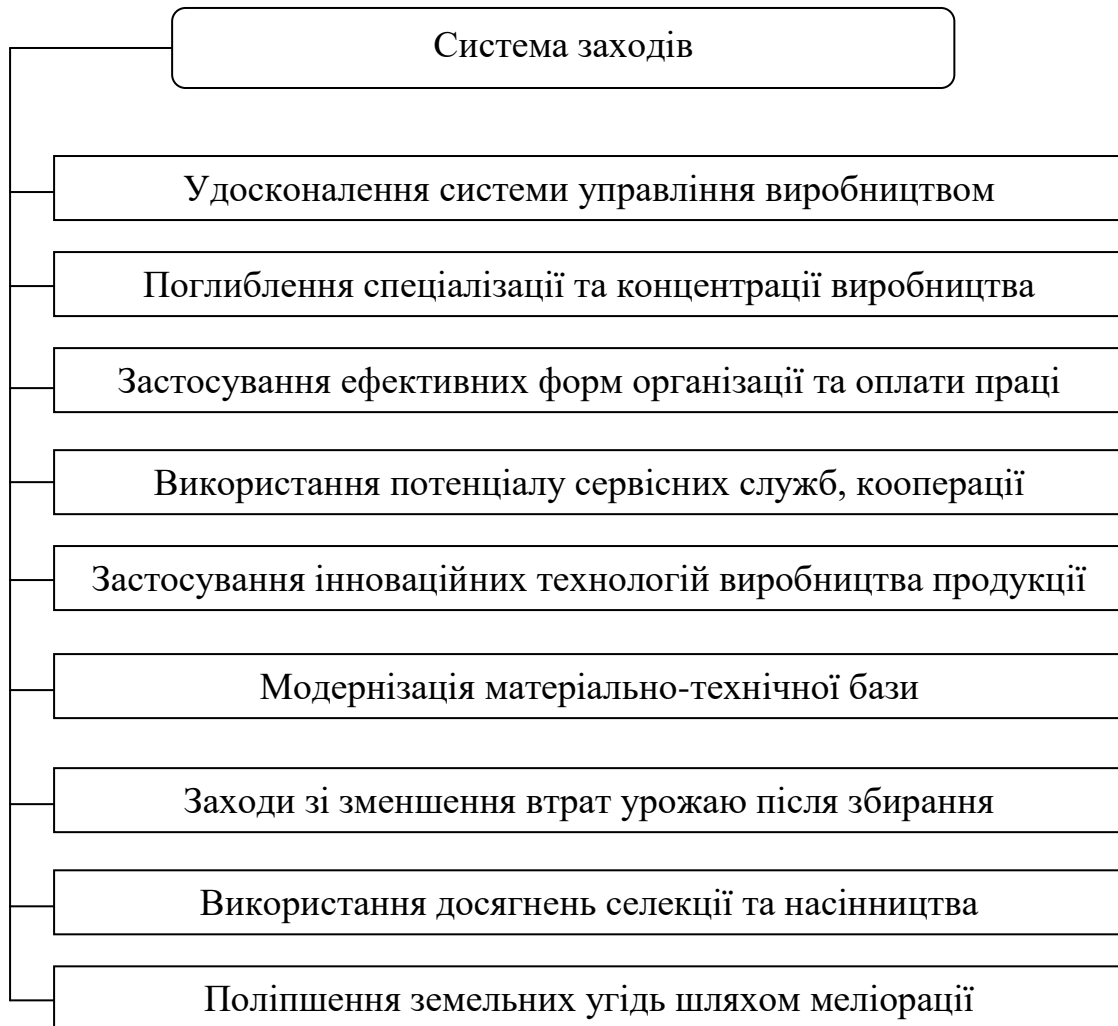

Рис. 3.1. Система заходів у рамках реалізації стратегії розвитку підприємств – виробників продукції рослинництва

Результати виробництва продукції рослинництва значною мірою залежать від використання послуг численних служб аграрного сервісу. Співпраця з ними особливо важлива для малих за розмірами агровиробників, які не мають змоги самотійно сформувати потужну ресурсну базу, здатну

задовольнити всі їхні потреби. Вирішувати відповідні проблеми їм рекомендується за допомогою сільськогосподарської кооперації.

Співпраця з сервісними службами забезпечує підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Важливим елементом інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва, який забезпечує досягнення високих показників урожайності, є оптимізація використання агрохімікатів – мінеральних добрив, засобів захисту рослин. Частка витрат на агрохімікати є найбільшою серед інших елементів матеріальних витрат на виробництво продукції рослинництва.

Розвиток галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах вимагає поєднання організаційно-економічних та техніко-технологічних чинників. Використання потенціалу сервісних організацій важливе, однак не може повною мірою замінити необхідність зміцнення власної матеріально-технічної бази агропідприємств. Вони повинні планувати не тільки виробництво продукції рослинництва (вирощування врожаю), а й його своєчасне збирання та збереження. Особливо актуальним є забезпечення зберігання картоплі, овочів, плодів та ягід. За даними Державної служби статистики України у 2021 році в сільськогосподарських підприємствах втрати при зберіганні зерна становили 0,6% обсягу його виробництва, картоплі – 3,1%, овочів – 4,0%, плодів, ягід та винограду – 0,5% [4]. Це відносно невеликі показники, але для їх досягнення потрібні були значні витрати на формування відповідної інфраструктури. Труднощі зі зберіганням вирощеної продукції є обставиною, що ускладнює розвиток низки рослинницьких галузей.

Розглянемо інші підходи до визначення стратегій розвитку сільськогосподарських підприємств як виробників продукції рослинництва. Відомий американський економіст Майкл Портер виділив три базові стратегії конкуренції: найменших витрат, диференціації та зосередження [37, с. 51]. Для переважної більшості сільськогосподарських підприємств України, що спеціалізуються на виробництві зерна та продукції технічних (зокрема

олійних) культур, рекомендованою є стратегія найменших витрат (або мінімізації витрат). Оскільки закупівельні ціни на зерно та продукцію технічних культур переважно визначаються ринком, основним напрямком підвищення економічної ефективності виробництва цієї продукції є досягнення низької її собівартості. Існує тісний зв'язок між собівартістю продукції рослинництва як критерієм економічної ефективності її виробництва та рівнем технологічної ефективності, індикатором якої є урожайність сільськогосподарських культур.

Для окремих підприємств – виробників продукції рослинництва можуть бути застосовані й інші виділені М. Портером базові стратегії. Малим сільськогосподарським підприємствам, які спеціалізуються на виробництві картоплі, овочів, плодів і винограду доцільно орієнтуватися на стратегію фокусування, яка передбачає зосередження на окремому виді продукції, сегменті ринку. Такі підприємства часто є вузькоспеціалізованими, що є важливим організаційним чинником, який стимулює застосування зазначеної стратегії. Стратегія фокусування передбачає зосередження на задоволенні потреб цільової групи споживачів, наприклад, в окремих населених пунктах, клієнтів певних торговельних мереж.

Елементом стратегії розвитку галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах, без якого неможливе досягнення високих показників ефективності її виробництва, є забезпечення високої якості цієї продукції. Це особливо важливо з урахуванням євроінтеграційних планів України. Споживачі сьогодні, як на ринку країн Європейського Союзу, так і в інших країнах світу, вимагають гарантій того, що куплений продукт є якісним. Їм потрібно надати підтвердження якості продовольчого товару та того факту, що він є екологічно безпечним і при його виробництві були дотримані стандарти країни-імпортера [23, с. 120].

Забезпечення високої якості продукції рослинництва вимагає застосування належних організаційних інструментів і додаткових витрат.

Витрати будуть компенсовані можливістю вигідної реалізації цієї продукції за вищою ціною, що ілюструє схема, наведена на рис. 3.2. Механізм управління якістю продукції рослинництва на рівні підприємств є постійним, тобто, передбачений неперервний контроль за виконанням технологічних операцій, моніторинг запитів покупців цієї продукції.

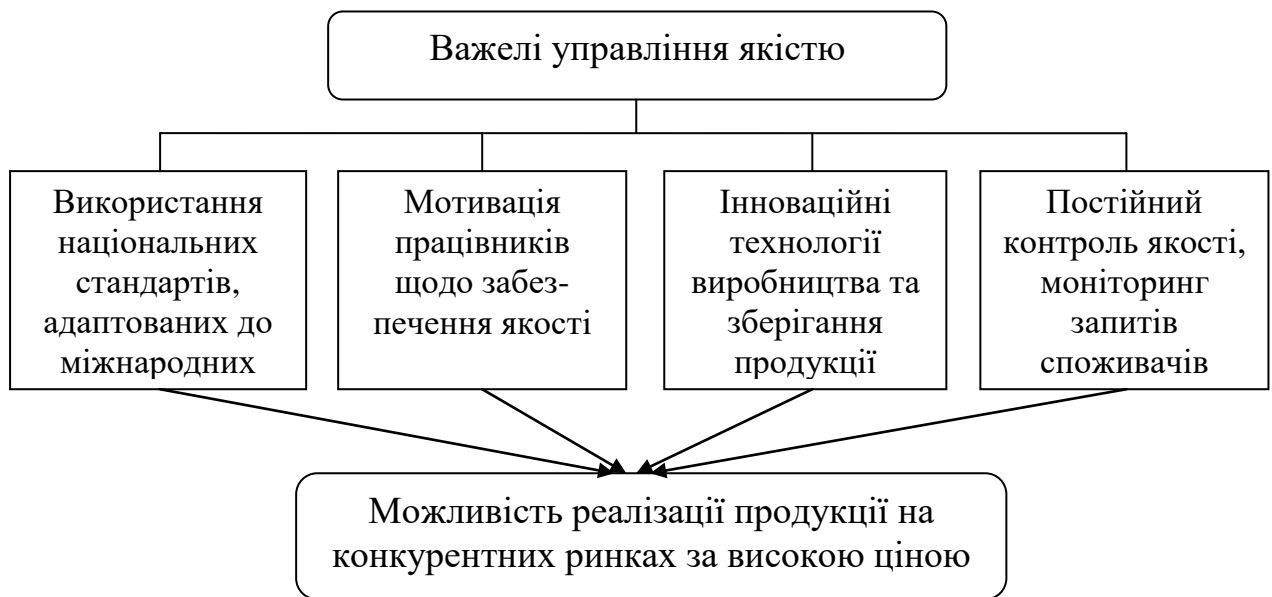

Рис. 3.2. Механізм управління якістю виробництва продукції рослинництва в рамках реалізації стратегії розвитку галузі

Вибір стратегії розвитку галузі рослинництва в сільськогосподарському підприємстві та обґрунтування конкретних інструментів, що забезпечать ефективну її реалізацію, залежить від умов розвитку галузі, ресурсів суб'єкта господарювання. Інструментом, що дає змогу здійснити глибоке дослідження зовнішнього середовища та внутрішнього стану сільськогосподарського підприємства, оцінити можливості й резерви розвитку підприємства загалом чи окремого виду його діяльності з урахуванням змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, є SWOT-аналіз. У табл. 3.1 наведені результати SWOT-аналізу розвитку галузі рослинництва у приватній агрофірмі «Білий Стік».

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз розвитку галузі рослинництва у приватній агрофірмі «Білий Стік»

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - міцний фінансовий стан агрофірми, що дозволяє фінансувати розвиток галузі; - досягнення високої технологічної ефективності виробництва продукції рослинництва як умови рентабельності галузі та основних видів її продукції; - сприятливі природно-кліматичні умови, наявність інфраструктури для розвитку галузі; - міцна матеріально-технічна база для розвитку галузі рослинництва; - досвідчений і мотивований персонал агрофірми 	<ul style="list-style-type: none"> - зростання собівартості основних видів продукції рослинництва; - низька урожайність окремих культур (картоплі), коливання урожайності цукрових буряків; - обмежені можливості диверсифікації виробництва, прив'язка до традиційних каналів реалізації продукції рослинництва; - помітне зростання витрат на збут продукції; - відсутність можливостей збільшення площі ріллі для нарощування виробництва продукції рослинництва
Сприятливі можливості	Потенційні загрози
<ul style="list-style-type: none"> - стійкий попит на продукцію вирощування зернових і олійних культур, на виробництві якої спеціалізується агрофірма; - можливість впровадження інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва; - відсутність тиску з боку конкурентів на основних ринках продукції рослинництва; - поява нових партнерів, охоплення нових ринків збути з урахуванням євроінтеграційних перспектив; - відновлення після завершення війни програм державної підтримки сільськогосподарського виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> - важка соціально-економічна ситуація в Україні, яка ускладнює розвиток аграрного бізнесу; - складні умови експорту сільськогосподарської продукції, що негативно впливає на рівень закупівельних ціни на неї; - висока конкуренція за право використання земель сільськогосподарського призначення, унаслідок якої зростають витрати на оренду землі; - складні для сільськогосподарських виробників умови кредитування їхньої діяльності; - негативні тенденції на ринку праці, що ускладнює забезпечення підприємств трудовими ресурсами

Як відомо, застосування методу SWOT дає можливість встановити зв'язок між силою та слабкістю, які притаманні досліджуваному суб'єкту, і зовнішніми загрозами та можливостями для його розвитку. SWOT-аналіз націлює на те, що стратегія повинна якнайкращим чином поєднувати внутрішні можливості підприємства, відображені в його сильних (strengths) і слабких (weaknesses) сторонах, і зовнішню ситуацію, певною мірою відображену в можливостях (opportunities) і загрозах (threats) [18, с. 80].

Як одне із кращих сільськогосподарських підприємств Львівської області, приватна агрофірма «Білий Стік» сформувала міцний ресурсний потенціал, набула авторитету надійного ділового партнера. Ці обставини та загалом міцний фінансовий стан підприємства дають змогу розраховувати на ефективність реалізації інвестиційних проєктів у галузі рослинництва. Воно має змогу експериментувати зі змінами в структурі виробництва окремих видів продукції рослинництва, виділяючи частину сільськогосподарських угідь для забезпечення кормами галузі скотарства.

Основі слабкі сторони та загрози в діяльності приватної агрофірми «Білий Стік» пов'язані з труднощами воєнного стану. Водночас є підстави сподіватися, що після закінчення війни підприємство зможе реалізувати можливості, які появляться з відновленням логістичних ланцюгів, появою нових ринків збуту, переведення на мирні стандарти системи державних витрат.

Сьогодні потенціал агрофірми і те місце, яке вона займає на регіональних ринках продукції рослинництва, визначають доцільність реалізації нею стратегії розвитку галузі рослинництва. У рамках цієї стратегії потрібно орієнтуватися на отримання економічного ефекту від управління витратами на виробництво продукції, забезпечення високої її якості. Інструментарій розвитку галузі рослинництва повинен включати заходи, спрямовані на подальше зміцнення матеріально-технічної бази відповідно до структури та обсягів виробництва продукції рослинництва та планів щодо її використання, зокрема необхідності забезпечити зберігання врожаю після

його збирання. Заходи у сфері виробництва, зокрема, пов'язані з хімізацією, застосуванням технологій точного землеробства тощо, матимуть ефект, якщо доповнюватимуться удосконаленням системи інформаційного забезпечення, планування, обліку і звітності, контролю за виробничими процесами з використанням переваг діджиталізації.

3.2. Інструментарій інноваційного розвитку галузі рослинництва як чинник підвищення її ефективності

Для забезпечення достатньо високої ефективності виробництва продукції рослинництва в умовах конкурентного середовища сільськогосподарські підприємства повинні постійно працювати над впровадженням удосконалень у виробничих технологіях, організації виробництва та реалізації цієї продукції. Такі удосконалення відображають впровадження інновацій, тобто забезпечення інноваційного розвитку галузі рослинництва.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» сформульоване наступне визначення: «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [38 стаття 1]. Це визначення є універсальним, стосується будь-якої галузі економіки. Габор Ж. та Кватернюк А. пропонують визначення інновацій у рослинництві. Вони розглядають їх як кінцевий результат впровадження нової або вдосконаленої продукції, техніки, технології, сортів рослин, організації виробництва, системи його управління з метою одержання різних видів ефекту та забезпечення процесу розширеного відтворення [12, с. 11].

Системне впровадження інновацій створює можливість для інноваційного розвитку підприємства. Учені розглядають інноваційний

розвиток як «спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності господарської системи» [Захар, с. 58]. Якщо вести мову про інноваційний розвиток у рослинництві на рівні галузі (макрорівні), то його можна розглядати як систему заходів зі створення інновацій, їхнього освоєння з метою максимізації доходів і підвищення конкурентоспроможності продукції рослинництва на основі зниження витрат та підвищення її якості [12, с. 11].

Згідно з наведеними визначеннями інновації загалом й у тому числі в галузі рослинництва можуть стосуватися нововведень у різних аспектах діяльності підприємства – виробника продукції рослинництва. Тому доцільно вести мову про класифікацію інновацій. У світовій практиці поширений підхід з поділом інновацій на технологічні (продуктові і процесові) та нетехнологічні (маркетингові й організаційні) [20] (рис. 3.3).

Розглядаючи зміст інноваційної діяльності, пов'язаної з виробництвом продукції рослинництва, потрібно навести визначення, який саме продукт, процес чи інша зміна може вважатися інновацією. Вважається, що мінімальний рівень новизни для зарахування певної зміни до категорії «інновація» визначається як «нове для підприємства» [Наука]. Отже, якщо йдеться про певний вид продукції рослинництва, який сільськогосподарське підприємство почало виробляти вперше, це буде для нього інновацією, хоча поруч можуть бути чимало суб'єктів господарювання, які здійснюють вирощування відповідної культури. Те ж стосується й інших видів інновацій. Переважно удосконалені технології виробництва продукції рослинництва, перш ніж дійдуть до конкретного агровиробника, проходять апробацію науковими установами, підпорядкованими їм дослідними господарствами тощо.

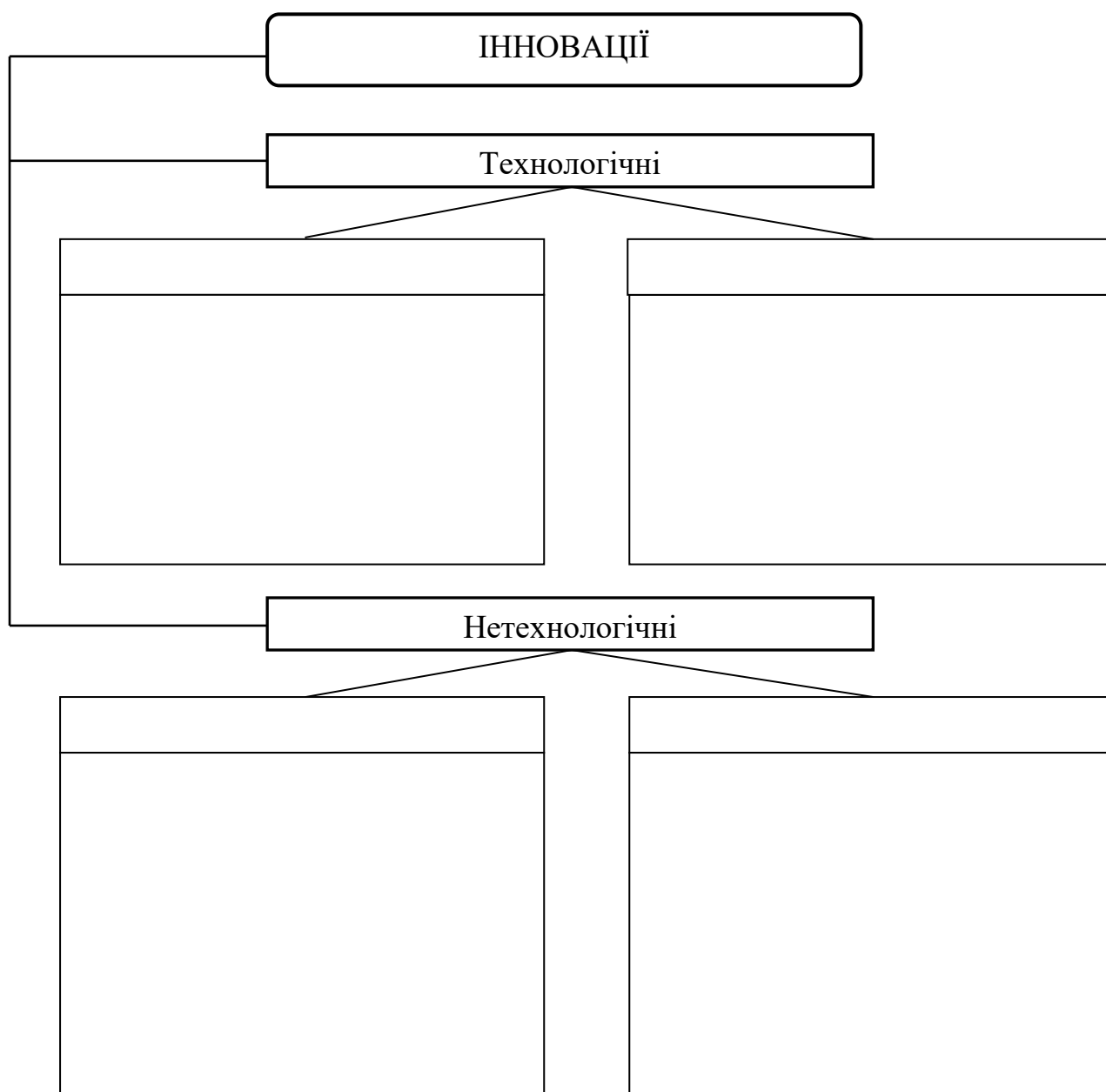

Рис. 3.3. Класифікація та зміст інновацій у галузі рослинництва*

* Сформовано за джерелами [12, с. 12; 20]

Варіантом продуктивних інновацій у сільському господарстві й у галузі рослинництва в тому числі є виробництво органічної продукції. Українські підприємства, поки що нечисленні, які вирішили організувати її виробництво, реалізують стратегію диференціації. Ця стратегія передбачає

пропонування продукції, яка виділяється з-поміж пропонованих на ринку товарів відповідної категорії.

Органічна продукція є результатом органічного виробництва, яке законодавством України трактується як «сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції ..., що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [39, стаття 1]. До категорії органічного рослинництва відноситься органічне виробництво, пов'язане з вирощуванням культурних рослин, заготівлею об'єктів рослинного світу із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [39]. Для отримання статусу виробника органічної продукції рослинництва повинні бути дотримані відповідні вимоги на всіх стадіях технологічного процесу виробництва цієї продукції. Органічна продукція, що перебуває в обігу та реалізації, підлягає обов'язковому декларуванню [28].

В Україні у 2022 році загальна площа земель з органічним статусом (тобто, придатних для виробництва органічної продукції рослинництва) становила 370 тис. гн. У 2021 році Україна експортувала близько 260 тис. тонн органічної продукції до більш ніж 30 країн світу, переважно до країн Європейського Союзу. Загальна сума цього експорту становила близько 220 млн дол. США. Найбільшу частку у структурі цієї продукції займала продукція вирощування зернових та олійних культур, включаючи соєві боби. Були в цьому експорті й фрукти [31].

Зростання доволі високими темпами світового ринку органічної продукції (на 10-15% щорічно) визначає перспективність її виробництва в Україні. Навіть в умовах війни українські підприємства продовжують нарощувати обсяги виробництва цієї продукції, зростають обсяги її експорту, розширюється асортимент [28]. Це вказує на перспективність розвитку виробництва органічної продукції рослинництва в тих підприємствах, які здійснюють інвестиції у відповідну діяльність.

До продуктивних інновацій у галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області можна віднести й започаткування вирощування енергетичних культур – швидкоростучих рослин, продукція вирощування (біомаса) яких може використовуватися як калорійне паливо. Перспективність цього напрямку в інноваційному розвитку галузі рослинництва визначається станом на енергетичному ринку України, надійністю традиційних джерел енергії, з чим в умовах воєнного стану спостерігаються проблеми.

Найпоширенішими інноваціями, застосування яких спроможне забезпечити суттєве підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах, є технологічні. Спектр можливого їх застосування досить широкий і стосується: раціонального використання технологій обробітку ґрунту з залученням удосконалених систем технічного забезпечення (комплексу машин), використання якісного насінневого матеріалу, адаптованого до інноваційних технологій і регіональних умов росту рослин, диференційованого внесення мінеральних та органічних добрив, інтеграційного підходу в боротьбі з бур'янами, шкідниками і хворобами рослин, дистанційним управлінням машинним комплексом із застосуванням технологій точного землеробства тощо [12, с. 14].

Ефект від технологічних інновацій отримують у вигляді як приросту технологічної ефективності виробництва продукції рослинництва – підвищення урожайності сільськогосподарських культур, так і зростання економічної її ефективності. Щодо економічної ефективності – йдеться про зниження собівартості продукції завдяки раціональному використанню матеріальних затрат, що забезпечить зниження матеріаломісткості та енергомісткості продукції рослинництва. Ефективним у цьому плані є застосування технологій точного землеробства, яке набуває поширення у світовій практиці та в Україні.

Точне землеробство є інноваційним трендом у розвитку галузі рослинництва, який дає змогу підвищити його ефективність завдяки цифровізації виробничих процесів. Підвищення ефективності відбувається на основі використання інформації про стан земельних ділянок, довкілля, технічних засобів, яка постійно надходить від цифрових систем спостереження. Ці системи включають широкий набір техніко-технологічних рішень – від сенсорів на сільськогосподарській техніці, транспортних засобах до космічних супутників і глобальних навігаційних мереж. До основних елементів точного землеробства, які можуть бути впроваджені виробником продукції рослинництва, належать: агрохімічний аналіз ґрунту, картографування полів, яке дає змогу оцінювати перспективну врожайність, оптимізація маршрутів техніки, диференційоване внесення насіння, добрив, агрохімікатів, моніторинг погоди, застосування для оперативного аналізу стану угідь дронів [47].

Застосування системи точного землеробства дає змогу вносити у ґрунт саме стільки насіннєвого матеріалу, добрив і агрохімікатів, скільки потрібно для досягнення максимальної в існуючих агрокліматичних умовах урожайності сільськогосподарських культур. Оптимізується використання техніки – через раціоналізацію її маршрутів полем, відстеження місця знаходження кожної одиниці техніки в режимі реального часу, отримання від неї сигналів про несправності. Економне використання добрив, агрохімікатів, пального дає не тільки в економію витрат, а й позитивно впливає на збереження довкілля [47]. Отже, спостерігається комплексний ефект у зростанні технологічної, економічної і екологічної ефективності виробництва продукції рослинництва.

Слід враховувати, що автоматизація виробничих процесів при застосуванні технологій точного землеробства робить працю зайнятого в галузі рослинництва працівника менш виснажливою та ефективнішою. У той же час, стають затребуваними спеціалісти високої кваліфікації, які претендують на відповідний дохід. Праця в сільському господарстві стає

привабливішою, що сприяє зменшенню плинності кадрів [8, с. 33]. Отже, завдяки впровадженню технологій точного землеробства має місце підвищення й соціальної ефективності.

Впровадження технологій точного землеробства є доволі затратним. У країнах ЄС ці технології використовують майже всі виробники продукції рослинництва. Окремі їх елементи застосовуються і в Україні, особливо великими компаніями. Побутує думка, що такі технології можуть собі дозволити лише потужні підприємства. Однак у світовій практиці до них вдаються й невеликі господарства, що обробляють від 50 га угідь. За оцінками фахівців, в Україні впровадження систем точного землеробства актуальне для агровиробників, які обробляють від 300 і більше гектарів ріллі [51].

Отже, впровадження технологій точного землеробства спроможне принести відчутний ефект і для приватної агрофірми «Білий Стік». Її фінансовий стан дає змогу знайти кошти на реалізацію відповідного інноваційного проекту. Підприємство обробляє понад 2300 га ріллі, що створює можливості для доволі швидкої окупності здійснених витрат. Ринок пропонує великий набір технічних рішень, елементів технології. Тому спочатку підприємство повинно чітко визначити свої потреби, прийняти рішення, які саме елементи технологій воно впроваджуватиме. У подальшому потрібно буде вибрати компанію, з якою агрофірма співпрацюватиме, провести навчання персоналу. Моніторинг результатів дасть змогу визначити отриманий ефект, оцінити через його порівняння з витратами ефективність технології.

Приватна агрофірма «Білий Стік» у галузі рослинництва спеціалізується на виробництві зерна та продукції олійних культур. Їх вона реалізовує гуртовим покупцям на традиційних ринках збуту за цінами, на формування яких вона помітного впливу не має. Це обмежує можливості застосування маркетингових інновацій, однак не відкидає їх повністю. Про потенційну значимість маркетингових інновацій для підприємства свідчить

рівень витрат на збут окремих видів продукції рослинництва. У 2023 році в приватній агрофірмі «Білий Стік» обсяг витрат на збут пшениці становив 25,4% від собівартості реалізованої продукції, кукурудзи – 23,3%, насіння ріпаку та кользи – 31,7%. Ці дані свідчать про важливість пошуку інновацій у сфері реалізації відповідних видів продукції, які дадуть можливість знизити витрати підприємства.

Впровадження інновацій у діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема пов'язаних з розвитком галузі рослинництва, залежить від співпраці агровиробників із суб'єктами інноваційної інфраструктури. У Законі України «Про інноваційну діяльність» сформульоване наступне визначення інноваційної інфраструктури: це «сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо)» [38].

У забезпеченні інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств так чи інакше задіяні наступні складові відповідної інфраструктури:

- фінансова – мережа комерційних банків, грантодавці, програми (фонди) державної підтримки агровиробників та ін., які беруть участь у фінансуванні процесів інноваційного розвитку. При цьому потрібно зазначити, що реалізація інноваційних проектів неможлива без фінансової участі самих сільськогосподарських підприємств;

- інформаційні – включає: дорадчі служби, діяльність яких особливо важлива для забезпечення розвитку малих агровиробників; консультативні служби підприємств, що є виробниками інноваційних продуктів (засобів виробництва, технологій), використовуваних сільськогосподарськими підприємствами; структури, що надають послуги з аналітики та інформаційного обслуговування;

- організаційно-координаційна – органи державного управління, служби стандартизації, сертифікації, контролю якості, органи управління вертикальними інтегрованими об'єднаннями за участю агровиробників, галузеві громадські об'єднання;

- посередницька – торговельні посередники, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи [52].

Впровадження інновацій, особливо технологічних, вимагає витрат, нерідко доволі значимих. Пошук джерел фінансування є чи не найскладнішим питанням у забезпеченні інноваційної діяльності підприємства. З урахуванням доступних джерел фінансування підприємство визначає обсяг коштів, які можуть бути залучені, а отже – й параметри та зміст інноваційного проєкту.

Сільськогосподарські підприємства можуть розраховувати на внутрішні (власні кошти) та зовнішні (банківські кредити, фінансування в рамках програм бюджетної підтримки) джерела фінансування. Приватна агрофірма «Білий Стік» упродовж останніх років не використовувала банківських кредитів – довгострокових чи короткострокових. Доволі міцний фінансовий стан підприємства, яке у 2023 році отримало 17,9 млн грн чистого прибутку, дає йому змогу фінансувати операції, що стосуються оновлення матеріально-технічної бази, належного забезпечення виробництва продукції рослинництва матеріальними оборотними засобами, формувати дієву систему матеріального стимулювання персоналу. Однак при реалізації серйозних інвестиційних проєктів у галузі рослинництва, наприклад, із впровадження елементів технологій точного землеробства, без зовнішніх запозичень не обійтись. Якщо агрофірма й надалі демонструватиме високі показники економічної ефективності, вона віднайде можливості залучення інвестицій на прийнятних умовах.

3.3. Обґрунтування параметрів виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарському підприємстві

Обґрунтування перспектив розвитку галузі рослинництва в сільськогосподарському підприємстві вимагає з'ясування наявності в нього резервів збільшення обсягів і підвищення ефективності виробництва основних видів продукції. Під резервами в загальному значенні цього терміну розуміють невикористовувані можливості, засоби для здійснення чого-небудь [9, с. 1022]. Коди йдеться про діяльність сільськогосподарського підприємства, розглядають виробничі або господарські резерви – невикористовувані в теперішній час можливості розвитку та удосконалення окремих видів діяльності підприємства відносно вже досягнутого рівня, які визначають можливості підвищення ефективності виробництва [21, с. 147].

Пошук резервів підвищення ефективності діяльності конкретного суб'єкта господарювання передбачає оцінку досягнутим ним результатів та порівняння їх з показниками діяльності, що могли би бути отримані при раціональнішому використанні наявних ресурсів, кращому пристосуванні до умов зовнішнього середовища. Пошук резервів повинен ґрунтуватися на таких принципах:

- обґрунтованості – встановлений резерв повинен бути підтверджений розрахунками, поясненнями;
- комплексності – повне вивчення економічних процесів і явищ, які визначають певний результат господарської діяльності;
- врахування особливостей виробництва у відповідній галузі, сфері;
- врахування взаємодії різних чинників виробництва;
- виявлення резервів на різних стадіях виробничого циклу [21, с. 82].

Для визначення резервів у приватної агрофірми «Білий Стік» до підвищення технологічної ефективності виробництва продукції рослинництва порівняємо показники урожайності основних культур агрофірми та сільськогосподарських підприємств Львівської області (рис.

3.4). За майже всіма культурами рівень їх урожайності в агрофірмі був вищим або приблизно рівним середнім показникам Львівської області. Лише урожайність сої у 2023 році в агрофірмі виявилася нижчою. Це означає, що приватна агрофірма «Білий Стік» доволі повно використовує свій потенціал для організації ефективного виробництва продукції рослинництва. Тому на близьку перспективу не слід орієнтуватися на кардинальні зміни в технологіях виробництва основних видів продукції рослинництва. Потрібно розглядати можливості їх подальшого планомірного удосконалення з урахуванням процесових інновацій, які пропонуються сільськогосподарським товаровиробникам.

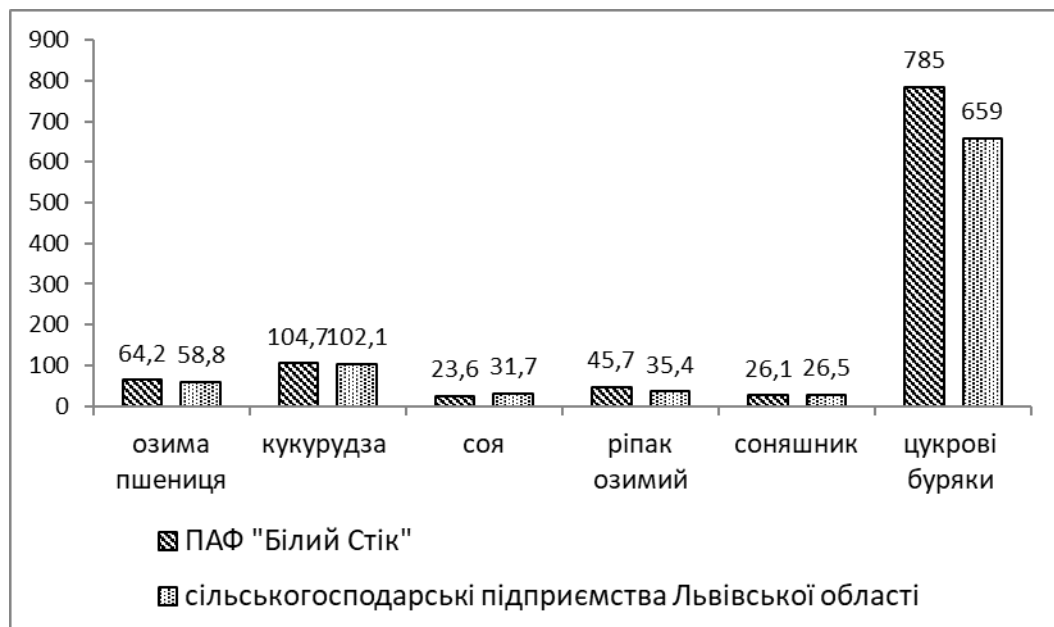

Рис. 3.4. Урожайність основних культур у приватній агрофірмі «Білий Стік» та сільськогосподарських підприємствах Львівської області, ц/га, 2023 р.

Середні ціни, що склалися при реалізації агрофірмою основних видів продукції рослинництва у 2023 році, загалом відповідали цінам, які склалися на регіональних ринках. Особливістю організації використання більшості видів продукції рослинництва була наявність залишків продукції на кінець року: вироблену в одному календарному році продукцію продавали в наступному календарному році. Тим самим підприємство намагалося

продати продукцію на вигідніших умовах, очікуючи на підвищення цін на неї. Слід зазначити, що в умовах воєнного стану можливості вигідного продажу експортоорієнтованої продукції (зерна і продукції олійних культур) значно звужилися, що негативно позначилося на динаміці закупівельних цін.

У 2023 році у приватній агрофірмі «Білий Стік» за даними звітності підприємства не було втрат продукції рослинництва під час зберігання. Тому резервів, пов'язаних з організацією використання продукції не розглядаємо.

У 2023 році більшість урожаю цукрових буряків (52,0% валового збору) агрофірма передала для переробки на цукровому заводі на давальницьких умовах. Решту врожаю реалізували на цукровий завод як сировину. Загалом вирощування цукрових буряків було вигідним для господарства: при собівартості цукрових буряків 90,5 грн за 1 ц їх продавали на цукровий завод за ціною 145,4 грн/ц. На основі цих показників встановлено, що при реалізації цукрових буряків з розрахунку на 1 га їх площі підприємство могло отримати понад 43 тис. грн прибутку. Це найкращий результат з-поміж інших основних сільськогосподарських культур, що вирощувалися в господарстві.

Середні ціни реалізації 1 ц основних видів продукції рослинництва агрофірмою «Білий Стік» у 2023 році перевищували їх виробничу собівартість. Однак при визначенні показників ефективності виробництва окремих видів продукції потрібно враховувати повну собівартість продукції, яка включає й витрати на збут. Як зазначено вище, агрофірма змушена була нести доволі великі витрати, пов'язані з організацією збуту її продукції. Тому у 2023 році від продажу ріпаку та пшениці підприємство отримало збитки, умови реалізації кукурудзи та сої забезпечили підприємству прибутки.

На основі цієї інформації не можна стверджувати, що виробництво пшениці та ріпаку є не вигідним і їхні посіви потрібно кардинально скорочувати. Причиною низьких показників економічної ефективності виробництва у 2023 році пшениці та озимого ріпаку стали низькі закупівельні ціни, на рівень яких вплинули логістичні труднощі експорту в умовах

воєнного стану. Зважаючи на високі показники урожайності, підприємству доцільно й надалі планувати вирощування цих культур.

За умови продажу всього урожаю у 2023 році приватна агрофірма «Білий Стік» з розрахунку на 1 га кукурудзи на зерно могла отримати 1,5 тис. грн прибутку, на 1 га сої – 4,5 тис. грн прибутку. Зважаючи на відносно низькі показники урожайності сої, можна зробити висновок, що в агрофірмі є вагомі резерви для підвищення економічної ефективності виробництва бобів сої. Посіви цієї культури можуть бути дещо розширеними. Саме такий варіант вибирають сільськогосподарські підприємства Львівської області, що було показано в табл. 1.2.

Викликає сумнів економічна доцільність вирощування в агрофірмі картоплі, рівень урожайності якої у 2023 році був доволі низьким. Слід також враховувати, що вагомою галуззю в економіці приватної агрофірми «Білий Стік» є скотарство. Для годівлі великої рогатої худоби підприємство повинно планувати вирощування кормових культур. У 2023 році під них було відведено 250 га (10,6% у структурі посівних площ) і немає економічних підстав для зменшення цих показників.

В умовах воєнного стану сільськогосподарські підприємства, приймаючи рішення про планування показників на перспективу, не можуть орієнтуватися виключно на критерії економічної ефективності виробництва окремих видів продукції. Суб'єкти господарювання розуміють важливість збереження ресурсного потенціалу і розраховують на відновлення нормальних умов функціонування після закінчення війни.

Висновки і пропозиції

1. В Україні, як і в майже всіх країнах світу, стан системи аграрного виробництва, її здатність забезпечувати суспільні потреби визначається рівнем та тенденціями розвитку галузі рослинництва. Функціонування цієї галузі пов'язано з вирощуванням культурних рослин для виробництва рослинницької продукції.

2. Загалом аграрний сектор України в умовах повномасштабної війни демонструє високу спроможність виробляти сільськогосподарську сировину, зокрема й продукцію рослинництва. Сам факт зростання обсягів виробництва у складних умовах воєнного стану свідчить про те, що в регіоні сформувалася життєздатна система виробництва продукції рослинництва. Сільськогосподарські підприємства як виробники продукції рослинництва забезпечують продовольчу безпеку для населення України на реалізують свій високий експортний потенціал.

3. Приватна агрофірма « Білий Стік» була створена в 1998 році , і на даний час є однією з найкращих підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції. Метою господарської діяльності агрофірми є виробництво та реалізація виробленої продукції, також вона може надавати послуги. Вона самостійно визначає напрямки своєї господарської діяльності. Власником агрофірми самостійно вирішує всі питання пов'язані з виробничо-господарською діяльністю. Він же здійснює функції директора господарства.

4. В господарстві функціонує дві галузі тваринництво та рослинництво. Земельні ресурси господарства це орендовані земельні ділянки в населення, за які агрофірма сплачує орендну плату. В 2023 році господарство сплатило 13778,0 тис.грн. що на 8,2% більше від 2022 року, та на 20,5% більше від 2021 року. Протягом досліджуваних років площа землекористування практично не змінювалась, відбулось незначне зменшення, а це на 0,8% (5 га).Господарство вважається вигідним орендарем так як орендна плата за 1 га орендованих угідь в 2023 році становила 5560,1 грн., що на 13,6% більше ніж

в 2022 році. Частка орендної плати в операційних витратах підприємства зросла 0,1 пункта та становила в 2023 році 10,5% . Протягом 2021-2023 років зросла і частка орендної плати в операційних витратах галузі рослинництва на 3,7 пункти і в 2023 році вона становила 19,5 %.

5. Протягом 2021-2023 років середньорічна чисельність працівників галузі рослинництва агрофірми зросла на 8,7%, також відбулось зростання частки працівників даної галузі до загальної чисельності працівників на 2,8 пункти. Показником підвищення продуктивності праці є розрахунок виручки від реалізації на одного працівника. Протягом даних років даний показник зріс на 31,2% і в 2023 році становив 3369,7 тис.грн. Оплата праці є тим показником який характеризує соціальне становище працівника господарства. Протягом 2021-2023 років даний показник зріс на 21,1 % та в 2023 році становив 164986 грн.

6. Протягом даного періоду в агрофірмі не відбулось суттєвих змін щодо зміни в структурі посівних площ. Зернові і надалі займають найбільшу частку, а це до 50% від всіх посівів. Дещо зросла частка посівів технічних культур, а саме цукрових буряків і протягом даного періоду їх частка зросла в 3,2 рази і в 2023 році становила 102 га, проти 2022 року 32 га. В останні роки в господарстві не спостерігалось загибелі посівів, тобто посівна та уточнена площа були однакові.

7. В приватній агрофірмі «Білий Стік» протягом досліджуваного періоду відбулось незначне зростання урожайності зернових, в 2023 році даний показник становив 74,3 ц/га. Це високий досить показник, так як середня урожайність по Україні в сільськогосподарських підприємствах в 2023 році становила 55 ц/га у Львівській області він був на рівні 71,6 ц/га. Виходячи з цього можна стверджувати що дане господарство є доволі успішним в плані зерновиробництва, так як його урожайність є вищою від середньої по області та Україні зокрема.

Урожайність цукрових буряків в приватній агрофірмі в 2023 році становила 785ц/га що була вищою ніж по Львівській області яка в 2023 році була на рівні 659ц/га. Ряд інших сільськогосподарських культур які вирощує господарство мали дещо нижчу урожайність в порівнянні з показниками Львівської області.

8. Виробництво кормів в агрофірмі не відзначається стабільністю, підприємство не забезпечує власними кормами галузь тваринництва, частка витрат на купівлю кормів є досить високою. Тому в подальшому господарству доцільно приділити більше уваги для забезпечення тварин власними, а непокупними кормами.

9. Протягом даного періоду відбулось зростання собівартості основних культур, а саме собівартість зернових зросла на 28,4% і в 2023 році становила 501,3 грн за 1 центнер, та ріпаку на 14,7% і становила 906,4 грн. за центнер. Зростання собівартості є закономірним процесом, так як відбувається зростання всіх видів ресурсів які задіяні в виробничо-господарській діяльності підприємства.

10. Вироблена господарствами продукція реалізовується різними каналами. Найоптимальнішим є такий канал який приносить більше прибутку. Перевищення доходів над витратами складає прибуток підприємства. Лише після реалізації продукції можна проаналізувати основні показники господарської діяльності підприємства.

11. Протягом досліджуваного періоду в приватній агрофірмі «Білий Стік» зросли обсяги реалізації зерна на 20,3%, ріпаку -56,7%, сої- 36,3%. Зріс також обсяг реалізованих цукрових буряків, порівняно з 2022 роком у 2,6 рази, цьому сприяло збільшення площі посівів під цукровий буряк у 3,2 рази та зростання урожайності. Для порівняння використовували два останні роки так як в 2021 році агрофірма не вирощувала цукрових буряків.

12. Важливим чинником розвитку кожного підприємства є правильно підібрана керівництвом суб'єкта господарювання стратегія, яка визначає шлях до досягнення ним поставленої мети. Важливість слідування певному плану, алгоритму дій в рамках визначеної стратегії зумовлена високим рівнем конкуренції між підприємствами в умовах глобалізації, нестабільністю умов зовнішнього середовища, високою залежністю результатів діяльності від умов зовнішнього середовища.

13. Як одне із кращих сільськогосподарських підприємств Львівської області, приватна агрофірма «Білий Стік» сформувала міцний ресурсний потенціал, набула авторитету надійного ділового партнера. Ці обставини та загалом міцний фінансовий стан підприємства дають змогу розраховувати на ефективність реалізації інвестиційних проєктів у галузі рослинництва. Воно має змогу експериментувати зі змінами в структурі виробництва окремих видів продукції рослинництва, виділяючи частину сільськогосподарських угідь для забезпечення кормами галузі скотарства.

14. Основі слабкі сторони та загрози в діяльності приватної агрофірми «Білий Стік» пов'язані з труднощами воєнного стану. Водночас є підстави сподіватися, що після закінчення війни підприємство зможе реалізувати можливості, які появляться з відновленням логістичних ланцюгів, появою нових ринків збуту, переведення на мирні стандарти системи державних витрат.

15. Сьогодні потенціал агрофірми і те місце, яке вона займає на регіональних ринках продукції рослинництва, визначають доцільність реалізації нею стратегії розвитку галузі рослинництва. У рамках цієї стратегії потрібно орієнтуватися на отримання економічного ефекту від управління витратами на виробництво продукції, забезпечення високої її якості. Інструментарій розвитку галузі рослинництва повинен включати заходи, спрямовані на подальше зміцнення матеріально-технічної бази відповідно до структури та обсягів виробництва продукції рослинництва та планів щодо її

використання, зокрема необхідності забезпечити зберігання врожаю після його збирання. Заходи у сфері виробництва, зокрема, пов'язані з хімізацією, застосуванням технологій точного землеробства тощо, матимуть ефект, якщо доповнюватимуться удосконаленням системи інформаційного забезпечення, планування, обліку і звітності, контролю за виробничими процесами з використанням переваг діджиталізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. *Національний інститут стратегічних досліджень, 2024 [сайт]*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyu-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti>.
2. Азізов С. П., Саблук П. Т., Канінський П. К. Організація аграрного виробництва і бізнесу. Київ : ННЦ ІАЕ, 2006. 790 с.
3. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.
4. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України 2021 : стат. зб. Державна служба статистики України [сайт]. Київ, 2022. 57 с. URL: www.ukrstat.gov.ua.
5. Баліцька В. В. Рентабельність діяльності суб'єктів господарювання України: оцінювання істинних результатів. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 11. С. 120-130.
6. Бойчик І. М. Економіка підприємства: підручник. Київ: Кондор, 2016. 378 с.
7. Бугайчук В. В., Кривулецький Є. В., Глюза К. А. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. №56 [online]. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3031>.
8. Бурляй А. П., Охрименко Б. О. Точне землеробство як напрям модернізації аграрного виробництва. *Modern Economics*. 2021. №29. С. 29-34.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
10. Використання добрив і пестицидів під урожай сільськогосподарських культур. Державна служба статистики України, 2024 [online]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Вітков М. С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 220 с.
12. Габар М. В., Кватерник А. О. Пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в галузі рослинництва. *Агросвіт*. 2021. №12. С. 9-14.
13. Горбонос Ф. В., Черевко Г. В., Павленчик Н. Ф., Павленчик А. О. Економіка підприємств : підручник. Київ : Знання, 2010. 463 с.
14. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. Л.Г. Липич. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 765 с.
15. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. 864 с.
16. Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулова М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформацій економіки: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.
17. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
18. Ільченко Т. В. Роль SWOT-аналізу в обґрунтуванні перспектив розвитку аграрного підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 23. С. 79-83.
19. Каминський П. Д. Прибуток та рентабельність як показники ефективності діяльності підприємства. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки*. 2016. 364. С. 160-167.
20. Керівництво Осло. Рекомендації щодо збору та аналізу даних стосовно інновацій / Організація економічного співробітництва та розвитку. Київ, 2009. 163 с.
21. Коваленко О. В., Предеус А. В. Визначення резервів і розробка заходів щодо підвищення ефективності роботи підприємства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2016. Вип. 2 (6). С. 80-84.

22. Кравченко В. Ефективність діяльності підприємства: зміст, види та роль у сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4466>.
23. Лобас М. Г., Россоха В. В., Кутковецька Т. О. Ефективність використання виробничих ресурсів у садівництві : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 200 с.
24. Манів З. О., Луцький І. М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Знання, 2006. 580 с.
25. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
26. Наконечна К. В. аналіз впливу факторів зростання аграрного виробництва на його організацію. Біоресурси і природокористування. 2014. Т. 6. № 5-6. С. 146-150.
27. Наука, технології та інновації / *Державна служба статистики України*, 2024 [сайт]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
28. Негода Ю. В., Гудзь М. М. Ринок органічної продукції в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2755>.
29. Нестеренко С. А., Агеєва І. В., Сурженко Н. В. Організація виробництва: навчальний посібник. Мелітополь: Люкс, 2017. 304 с.
30. Олександренко І., Вальчишина В. Управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств в Україні. *Економічний форум*. 2023. №1. С. 138-145.
31. Органічне виробництво в Україні залишається одним із пріоритетів. *OrganicInfo*, 2022 [сайт]. URL: <https://organicinfo.ua/news/organic-remains-one-of-priorities>.
32. Павлова Г. Є., Приходько І. П., Сводін І. М. Ефективність виробництва продукції рослинництва як фактор забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. Науковий вісник Ужгородського

- національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 15(2). С. 60-63.
33. Петков, О. І. Економічна ефективність підприємств та фактори впливу на неї. Український журнал прикладної економіки. 2021. Том 6. № 1. С. 392 – 399.
34. Писаренко В. В., Дем'яненко М. В., Назаренко Є. О. Формування стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства. *Економіка та суспільство*. 2018. №18. С. 515-521.
35. Підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки: монографія / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк та ін.]. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 208 с.
36. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах / *Державна служба статистики України, 2024* [сайт]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
37. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Київ: Основи, 1997. 390 с.
38. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
39. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>.
40. Продукція сільського господарства у постійних цінах / *Державна служба статистики України, 2024* [сайт]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
41. Ринкові трансформації і пріоритети регіонального розвитку виробництва аграрної продукції : монографія / [Бойко В. І., Скупий В. М., Козак О. А. та ін.]. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 264 с.
42. Річні фінансові звіти ПАФ «Білий Стік» Червоноградського району Львівської області.
43. Рослинництво / *Державна служба статистики України, 2024* [сайт]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

44. Россоха В. В. Методичні підходи оцінювання природно-біологічного потенціалу аграрної сфери економіки. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 96 с.
45. Сільське господарство України 2022 : стат. зб. *Державна служба статистики України* [сайт]. Київ, 2023. 162 с. URL: www.ukrstat.gov.ua.
46. Стукан Т. М. Теоретичні аспекти дослідження питань ефективності діяльності аграрних підприємств. *Інтелект XXI*. 2016. №5. С. 115-120.
47. Точне землеробство в Україні: визначення та перспективи / *Weagro*, 2024 [сайт]. URL: <https://weagro.com.ua/blog/tochne-zemlerobstvo-v-ukrayini-vuznachennya-ta-perspektyvy/>.
48. Черемісіна С. Г., Россоха В. В. Ефективність виробництва зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи підвищення. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 54-67.
49. Чехова І. В. Формування та розвиток ринку олійних культур: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Аграрна наука, 2021. 144 с.
50. Чіков, І. А. Теоретико-методичні аспекти наукових підходів до оцінки ефективності діяльності підприємств АПК. *Підприємництво і торгівля*. 2024. № 41. С. 104-117.
51. Шуберанський В. Впровадження базового рівня точного землеробства потребує \$ 40 тисяч / *AgroPortal* [сайт]. URL: <https://agroportal.ua/news/eksklyuzivny/vprovadzhennya-bazovogo-rivnya-tochnogo-zemlerobstva-potrebuye-40-tis>.
52. Яців С. Ф., Смулка О. І. Інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2023. №9. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2177>.